

UDK 329 (497.5) "18" 886.2-7 (05)
Izvorni znanstveni rad
Prilježeno: 25. 5. 1999.

Zvekan - humor, satira i karikatura kao sredstvo pravaške političke propagande

Jasna Turkalj

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Ovaj je rad prilog proučavanju početaka pravaškog novinstva u Banskoj Hrvatskoj. Autorica istražuje osnovne ideje i stavove pravaškog ideologa Ante Starčevića iznesene u prvom pravaškom glasilu Zvekan, koje je u obliku humorističko-satiričkog lista počelo izlaziti u Zagrebu 1867. godine. Napadajući i ismijavajući prvenstveno ideologiju i politiku Narodne stranke, ali i općenito mane i poroke svoga vremena, Starčević istovremeno zagovara promjenu postojećeg stanja u skladu s pravaškim idejama i koncepcijama.

Uvod

Prvi broj Zvekana, humorističko-satiričkog lista, izašao je u Zagrebu 17. siječnja 1867. Kao razlog što se prvi broj pojavio tek tada navodi se podatak da u cijelom gradu Zagrebu nije bilo nijednog drvoresca, pa se čekalo da slike, odnosno karikature, stignu iz Beča. "Narudžbina slikah" onemogućila je također i prvotnu želju osnivača da prvi pravaški organ izlazi tri puta mjesečno. Mogućnost da Zvekan izlazi tri, pa čak i četiri puta mjesečno ostala je otvorena za vrijeme kad budu svladane postojeće tehničke zapreke i kad broj pretplatnika financijski to omogući.¹ Navedeni planovi nisu se ostvarili i list je tijekom 1867. izlazio 1. i 15. u mjesecu, a samo je posljednji dvobroj objavljen 31. prosinca. Zvekan je isprva štampan u tiskari Antuna Jakića, a kad mu je on, prema tumačenju Kerubina Šegvića, otkazao štampanje zbog zastupanja čistog pravaškog načela, list je početkom ožujka prešao u tiskaru Dragutina Bokaua.² Vlasnik i glavni urednik Zvekana bio je Marko Manasteriotti, dok nije otišao uređivati unionističke Hrvatske novine. Na mjestu vlasnika i odgovornog urednika pravaškog glasila Zvekana od 21. broja, sredinom studenoga 1867., zamijenio ga je Antun Svetislav Accurti. U historiografiji je opće prihvaćeno mi-

¹ Pozor- Zvekan, 17. siječnja 1867./1.

² Kerubin Šegvić, Dr. Ante Starčević, Njegov život i njegova djela, Zagreb, 1911., str. 198.

šljenje da je M. Manasteriotti Zvekana pokrenuo uz financijsku pomoć unionista, odnosno budućeg bana Levina Raucha, koji je u Hrvatsku došao da pripremi teren za sklapanje Hrvatsko-ugarske nagodbe.³ Premda list potpisuju Manasteriotti i Accurti, ton i pečat davalo mu je stekliško pero Ante Starčevića. Zvekanova oštra politička i društvena satira u prozi, stihu i karikaturi, koja se prvenstveno obarala na Narodnu stranku, napada-

Ciena mu je za
domaće na go-
dinu 4 for., na
pol godine 2
for.; za izvan-
jske na godinu
4 fr. 40 novč.,
na pol godine
2 fr. 20 novč.

Izlazi 1 i 15.
svakoga mje-
seca. Urednič-
tvo i odprav-
ništvo Zveka-
na je u Jur-
jevskeg ulici
kuće broj 183,
gdje se prima-
ju predbrojke,
i rukopisi.

HUMORISTIČKO - SATIRIČKI LIST.

God. I. U Zagrebu I. ožujka 1867. Broj 4.

L J U B A V.

Moja ljubav, djeco, paše
Sve što znadem da je naše;
Ja vam ljubim um otvoran,
Duh sokolji, snažan, tvorani,
Našu pjesmu i rieč našu,
Rtjnog našeg vinca čašu.
Ljubim šalu i veselje
I na stolu mastno zelje,
Ljubim surke i kalpake,
Naše borce i barjake.

Ljubim sjedit na svom pragu
Pak kesiti zube vragu,
Ljubim ostat svoj do konca
I pse tjerat od svog lonca;
Ljubim spomen slavnih glavah
I svetinju našeg prava,
Ljubim one, koji neće
U tuđe ga trpat vreće,
Što nit puste, niti dadu
Da njim česo masti brađu!

Al neljubim djecu tmine
Ni na licu krinke fine,
Ni te, što se izrodiše
U dvoživce i šišmiše. —
Ja neljubim u Hrvatā,
Da se čeljad novcem hvata,
Da se samo na zvek parā
U nas više i piskara,
Da se maže, laže, hini,
Jedno misli, drugo čini.

Ja neljubim mešetare,
S našim pravom što pazare,
Što na celog svieta ruglo
Sami meću nos u pruglo;
Ja neljubim za sve vrijeme
Primat na se tuđe vreme,
Ja neljubim guje gladit,
Nit od krova kuće gradit,
Ni najkašniji bit na gosti,
Za neglođat gole kosti.

Zvekan.

³ M. Nehajev, Rakovica, Zagreb, 1932.; Pretisak: M. Nehajev, Rakovica: o 125. godišnjici smrti Eugena Kvaternika i 125. godišnjici rakovičke bune, Karlovac, 1996., str. 48.; Vasilije Krestić, Hrvatsko-ugarska nagodba 1868. godine, (ćirilica), Beograd, 1869., str. 241.-242.; Mirjana Gross, Povijest pravaške ideologije (dalje: Povijest), Zagreb, 1973., str. 127.; Agneza Szabo, Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860-1873., knj. I. (dalje: Središnje institucije, I.), Zagreb,

la i kudila njezin program, žigosala "praktičnu" politiku njezinih vođa, izlažući je sudu javnosti, otkrivala je Starčevićovu nazočnost i njegov prevladavajući utjecaj.

Naslovnica lista u cijelosti je Starčevićeva idejna tvorevina. Na gornjoj polovici nalazi se u crtežu lik Zvekana, prurušenog Starčevića, koji kao Diogen svjetiljkom po Hrvatskoj traži čovjeka. Uz pomoć svjetiljke on zaviruje u "najsokrovitije i najtamnije zakutke izkvarene ljudske savjesti" i osvjetljava ih otkrivajući istinu "na radost svijuh, koji su volili (Zvekana), a na tugu i propast onih, koji su ga prezirali i bježali od njega = istine, kao vrag pred tamijanom."⁴ Crtež na naslovnici, kao i sve ostale karikature u list izrađivao je, slijedeći Starčevićeve upute, M. Manasteriotti.⁵ Gotovo svaki broj Zvekana, osim pjesme koja se pojavljuje u svim brojevima na donjem dijelu naslovnog lista, donosi i druge Starčevićeve stihove, kojima objašnjava, tumači, vrednuje, a često i bezobzirno ismijava narodnjake. "Klimavi su to stihovi, drastične su im metafore, ali bolno ujedaju. Katkad nasljeduje u stihu Horaca, parodira Ovidijeve "Metamorfoze"-vas taj humor osebukna je suha duha, ne izazivlje smijeh koji oslobadja, katkad tek preziran smiješak, za kojim se čuti gnjev kao reakcija bola."⁶ Starčevićevi prozni prilozii u Zvekanu, od kojih su najpoznatiji rasprava Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu- i satira Oklad prva iz serije Pisma Magjarolacah, znatnim su dijelom pisani u formi dijaloga. Kroz razgovore Naravića i Ugladjenovića, Matića i Jonkića, Koste i Jadre, Stekliša i Prostdušnika Starčević šiba političke protivnike, ismijava poroke i mane pojedinaca, društva i njegovih institucija, ali iznosi i svoje moralne i političke stavove i ideje.

"Izdajnički" Hrvatski sabor 1865.-1867.

U prvoj polovici 60-ih godina jasno se pokazala načelna suprotstavljenost pravaške i jugoslavenske ideologije. Premda su se obje pozivale na hrvatsko državno pravo evidentno je da su ga različito shvaćale. Prvaci jugoslavenske ideologije željeli su snalaženjem u postojećim okolnostima postići najprije što širu autonomiju ujedinjene Hrvatske u sklopu Monarhije. Nakon toga, kad se stvore potrebni preduvjeti, trebala je, kao krajnji cilj, oživjeti federativna jugoslavenska država. Nasuprot tome, pravaška je ideologija težila za potpuno samostalnom hrvatskom državom na ruševinama Monarhije. Starčević je svoju zadaću vidio u očuvanju i širenju ideje o samostalnoj hrvatskoj državi, u mobilizaciji za nacionalnu integraciju Hrvata osjećajnim putem, ponajviše jačanjem svijesti o pripadnosti u prošlosti slavnoj i gospodujućoj naciji.⁷ Hrvatski je narod, prema Starčeviću uvjerenju, imao dovoljno vlastitih snaga i vrijednosti, što potvrđuje njegova povijest, na koje se može osloniti i koje može afirmirati samo u svojoj samostalnoj državi. Stoga se odlučno suprotstavljao ustupcima i kompromisima prema Austriji i Ugarskoj, te učenju o slabosti Hrvata i potrebi traženja oslonca u slavenskim, odnosno južnoslavenskim narodima, što su zagovarali ideolozi jugoslavizma. Traženje rješenja hrvatskoga pitanja u bilo kakvim okvirima i zajednicama, a ne u samostalnoj hrvatskoj državi, Hrvatima može donijeti samo propast, vjerovao je Starčević.

⁴Besjeda. Starca Zvekana svojim predbrojnikom na badnjak - Zvekan, 31. prosinca 1867./ 23. i 24.

⁵ Josip Horvat, Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939. (dalje: Povijest novinstva), Zagreb, 1962., str. 234.-235.

⁶ Josip Horvat, Ante Starčević, Kulturno-povijesna slika, Zagreb, 1940.; Pretisak: Josip Horvat, Ante Starčević, Kulturno-povijesna slika, Zagreb, 1990., str. 294.

⁷ Mirjana Gross, Čovjek Ante Starčević (dalje: Čovjek Ante Starčević), Erasmus, br. 15., Zagreb, 1996., str. 43.

Pokretanje Zvekana 1867. godine u obliku humorističko-satiričkog lista te ideje i koncepcije izložene u njemu treba promatrati i analizirati u kontekstu zbivanja u Europi, Monarhiji i Hrvatskoj od 1865. do 1867. Pri tome osobitu pozornost treba pridati Hrvatskom saboru 1866., kad su političke skupine, koje su sudjelovale u njegovu radu, nesnalaznjem u vrlo složenim prilikama i nedosljednošću u procjenama i odlukama jako razočarale Starčevića, ostavljajući dubok trag na njegovim gledištima od 1867.-1871. godine, dajući im osnovni ton.

Uoči Sabora 1865. Starčević je bio optimističan. Vjerovao je da se treba držati odluka i načela iz 1861.⁸ Isticao je da su glavna načela koja se u Saboru moraju braniti "upodpunjenje Kraljevine, za svu kraljevinu podpun ustav, i ujemenje, osiguranje ustava".⁹ U Saboru se treba hrabro držati jer u Beču i Pešti, prema Starčevićevu mišljenju, vlada sve veća konfuzija, a osim toga i međunarodna klima je pogodna jer, kako doznaje od Kvaternika, i Talijani i Francuzi vode sve više računa o hrvatskim interesima.¹⁰

Prilike u godini 1865., razlikovale su se, međutim, od prilika u 1861. godini. Na vanjskopolitičkom planu sve je izvjesniji postajao sukob Pruske i Austrije oko premoći u Njemačkom savezu, a unutrašnjopolitička situacija učvršćivala je Franju Josipa u uvjerenju da konsolidacija Carstva ovisi o sporazumu s jakim mađarskom opozicijom. Mađari su također bili svjesni svoga položaja, u kojem bi im kao nezavisnoj državi s jedne strane prijetila opasnost od ujedinjene Njemačke, a s druge od ruskog širenja na zapad pod parolom panslavizma. Stoga su svoj interes tražili u kompromisu s carem, tj. u očuvanju ustavne Habsburške Monarhije u kojoj bi oni sačuvali svoje teritorije, osigurati političku moć i prevlast nad nemađarskim narodima.¹¹ Pripremajući nagodbu s Mađarima, Franjo Josip je na mjestu državnog ministra Schmerlinga zamijenio Belcrediem, privremeno u rujnu 1865. obustavio Veljački patent te ukinuo "uže" Carevinsko vijeće, vraćajući se tako na dualistički koncept Listopadske diplome, odnosno na mogućnost federativnog uređenja austrijskih zemalja prema jedinstvu zemalja ugarske krune.¹² Premda je dualistički pravac bio određen već sredinom 1865., a krajem iste godine iskristalizirala su se već i osnovna načela sporazuma vladara s mađarskim plemstvom, cjelokupnost Monarhije kao velike sile i unutar nje samostalnost i integritet zemalja Krune sv. Stjepana,¹³ nagodba se još nije mogla držati gotovom stvari pa su se stoga na političkoj sceni još uvijek nudila različita rješenja preuređenja Monarhije na dualističkoj ili federalističkoj osnovi.

U takvim prilikama Hrvatski se sabor, zasjedanje kojega je više puta odgađano zbog priprema za sporazum glavnih čimbenika Monarhije, sastao u studenom 1865., a vladar mu je namijenio zadaću da svojim državnopravnim opredjeljenjem pripomogne postizanju kompromisa s Ugarskim saborom. Sabor je trebao utvrditi svoj stav o zajed-

⁸ Hrvatski državni arhiv, Pisma Ante Starčevića Karlu (Dragutinu) Accurtiju, Akvizicija 1/1938, kut. 1. U pismu 9. srpnja 1865. Starčević piše Karlu Accurtiju da je, kad su ga birači na saborskim izborima pitali za program, rekao: "godina 1861."

⁹ Pismo Starčevića Accurtiju od 10. rujna 1865.

¹⁰ Pismo Starčevića Accurtiju od 20. listopada 1865.

¹¹ Peter Hanak, Povijest Mađarske, Zagreb, 1995., str. 155.

¹² M. Gross, A. Szabo, Prema hrvatskome građanskom društvu (dalje: Prema hrvatskome građanskom društvu), Zagreb, 1992., str.191.

¹³ Isto, str. 193.-194.

ničkim poslovima Monarhije na temelju Listopadske diplome i Veljačkoga patenta, izjasniti se o odnosima Hrvatske i Ugarske te poslati svoje zastupnike u Ugarski "krunidbeni" sabor.¹⁴ Velika se politika vodila izvan Hrvatske i mimo njezinih interesa, a Sabor je raspravljao o ključnim pitanjima pod stalnim pritiskom i prijetnjom raspuštanja. Neizvjesnost glede pruredenja Monarhije, kao i novi politički odnosi nastali u Hrvatskoj obustavom Veljačkoga patenta, odnosno programatsko, ali ne još i u praksi provedeno približavanje Samostalne narodne stranke i Narodno-liberalne stranke,¹⁵ odrazili su se i u kolebljivosti i nedosljednosti političkih grupa u Saboru koje su u opisanim okolnostima pokušale formulirati državnopravne programe. Adresa Narodno-liberalne stranke, koju je sastavio Rački, odbijala je prihvaćanje Listopadske diplome i Veljačkoga patenta, ali načelno je priznavala zajedničke poslove za cijelu Monariju. Naglašavala je teritorijalnu cjelokupnost Trojedne Kraljevine kao preduvjet za rješavanje državnopravnih pitanja, a od Ugarskoga sabora tražilo se da prije početka pregovora prizna čl. XLII./1861. Za razliku od liberala, samostalci, koji su također priznali zajedničke poslove, tražili su direktne pregovore s Dvorom. Poseban nacrt adrese izradio je i unionist Stojanović.¹⁶ Samo za Starčevića dileme o državnopravnom pitanju nisu postojale. Još prije početka rada Sabora pisao je Karlu Accurtiju da se ljudi ne smiju dati prevariti federacijom, jer "medju Austriom federaliziranom i medju Austriom centraliziranom ona je razlika koja medju vragom i sotonom".¹⁷ I u Saboru Starčević dosljedno zastupa gledište da se Hrvatska ne nalazi u sklopu Monarhije. Tijekom opće rasprave o adresi Račkoga Starčević je 27. siječnja 1866. održao svoj glavni govor.¹⁸ U državama kojima se vlada po zakonu saborska adresa, istaknuo je, nije ništa drugo nego ocjena naroda o vladanju. Zakon je "izražena volja naroda", Sabor je "odbor naroda", vlada je "odbor sabora", a vladar je "pervi državljani", koji samo izvršava zakon i uz pomoć vlade brine se o izvršavanju zakona naglasio je Starčević. Svetost vladara, vlade i svih drugih mjeri se izvršavanjem zakona, jer "manje je zlo neimati poseban zakon nego li zakon neizvršivati". Neizvršavanje zakona, prema Starčeviću uvjerenju, znači gaženje volje naroda. U slobodnim državama u raspravama o adresi, nastavio je Starčević, političke stranke koje su "čeda i zastupnici javnoga mnjenja, a javno mnjenje nije drugo nego sud naroda o stanju svoje domovine, o svojih javnih poslih" slažu se ili razilaze u mišljenjima. U takvim državama uvijek se daju izdvojiti dvije stranke, tj. ona koja nastoji održati ono što narod već ima i druga koja želi da narod dobije još više. U Hrvatskoj, držao je Starčević, ne može biti političkih stranaka. Prilike u Hrvatskoj opisuje izriječkom: "Mi gospodo, imamo zakone, koje sila gazi, a u životu kod nas neima zakona osim samovolje, neima političke stranke osim cela naroda i nekoliko čeljadi, koja gleda, da joj tudjinac u njezinoj domovini, njezina kruha zalogaje deli; kod nas neima javnoga mnjenja osim vike i piskaranja ljudih što prodanih

¹⁴ M. Gross, *Povijest*, n. dj., str. 120.

¹⁵ O izdvajanju iz Narodne stranke struje koja se nazvala Samostalna narodna stranka, te o njezinim programatskim odrednicama vidi: M. Gross, A. Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, n. dj., str. 175., 179-180.; Šidak Jaroslav, Gross Mirjana, Karaman Igor, Šepić Drago van, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860.-1914.* (dalje: *Povijest hrvatskog naroda*), Zagreb, 1968., str. 25.-26.; Vera Ciliga, *O političkim koncepcijama i djelatnosti Samostalne narodne stranke 1863-1865.*, *Časopis za suvremenu povijest*, br. II., Zagreb, 1975., str. 37.- 59.

¹⁶ Opširnije vidi: M. Gross, A. Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, n. dj. str. 195.-196.

¹⁷ Pismo Starčevića Accurtiju od 27. kolovoza 1865.

¹⁸ Usporedi: M. Gross, *Povijest*, n. dj., str. 121.-122.

što na prodaju; kod nas neima težnje osim da se ovoga nevoljničtva izhodimo; jednom rečju, kod nas neima ništa osim pogažena zakona i osim sužanjstva". U takvim okolnostima zadatak je Sabora, ističe Starčević, "braniti ugovorna, sveta prava samostalnosti naše domovine", a kad su ta prava u pitanju "tu nije mesto pokušavanju, tu nije drugo nego deržati se sigurna temelja". Odlučno ustaje protiv priznavanja zajedničkih poslova, jer bi takvim zaključkom Hrvatska postala austrijska pokrajina "namesto da se povrati u kraljevinu Hrvatsku, još danas pred Bogom i pred narodi zakonito slobodnu i samostalnu".¹⁹ Starčević također burno reagira na isticanje božanskog poslanstva koje Franjo Josip naglašava u ukazima koje upućuje Hrvatskoj. Za Starčevića je neprihvatljiva formulacija o vladaru "po milosti božjoj" kojem je Providnost "poverila državu od narodah". Nikakva Providnost ni milost Božja nije Hrvatsku nikome povjerila, ističe Starčević, nego su "otci naši, slobodnom voljom naroda" izabrali Habsburgovce za svoje vladare, pod uvjetom "da mi izveršivamo dužnost podložnikah, a da naš kralj izveršiva svoju dužnost, štujuc i obderžavajuć prava naše domovine". Usprkos obostrano obvezujućem ugovoru iz 1527. između hrvatskoga naroda i Habsburgovaca, kojim se, prema Starčeviću uvjerenju, Hrvatskoj garantira pravo na slobodu i nezavisnost, uveden je "despotizam" i samovolja.²⁰ Drugim riječima, Habsburgovci su prekršili obveze koje su preuzeli ugovorom. Zato prije svih drugih pitanja - držao je Starčević, reagirajući na postavljeni zadatak Saboru da najprije utvrdi svoj stav prema Listopadskoj diplomi i Veljačkom patentu - treba riješiti temeljno pitanje ustava, "naše zakonite slobode", odnosno tko ima pravo zakonodavne inicijative. Zastupajući načelo parlamentarne monarhije držao je da jedino Saboru kao predstavničkom tijelu naroda pripada to pravo, a da vladar smije zakone samo preporučivati. Naglasio je da vladar nema pravo nametati Saboru zakone koji su sastavljeni bez njegova znanja i privole. "Ako odпустimo iniciativu, odпустili smo sve", opominjao je Starčević saborske zastupnike.²¹ Zanimljivo je Starčevićovo objašnjenje nastanka Vojne krajine. Tvrdio je da je jedan od glavnih razloga stvaranju Krajine bio da se spriječi bijeg stanovništva iz "tamnice austrijske" u Tursku. Spomenuo je i Zrinske i Frankopane, koji su "podavljani" samo zato jer su bili bogati i jer su ljubili svoju domovinu i slobodu.²² Izvođeci svoje načelo iz povijesne predaje, koju je poistovjetio sa životom, Starčević je i tom prilikom istaknuo "da izvan povestnice, izvan života, ništa nepriznajem za siguran, za stalan temelj politike". U ime tristočetredeset godišnje povijesti hrvatskog naroda u Austriji Starčević se zastupnicima u Saboru obratio riječima: "Austria je vazda jedna te ista, ona niti se menjala niti se menja; ja Vam kažem u ime povestnice, da se despocie ne popravlja nego propadaju".²³ Naglasio je da bi bio spreman pregovarati i s Rusijom, Pruskom, Francuskom i Turskom, samo ne s onom vladom "koja ugovor sklapa samo da ga uzmogne pogaziti" i kojoj "osim vlastite sebičnosti ništa nije sveto".²⁴ U svom govoru osudio je i misao o jedinstvu Austrije, kojeg nikad nije bilo osim u "ljubavi prema vladaru". Pokušaji koji teže jedinstvu austrijskih naroda za Starčevića nisu ništa drugo "nego nastojanje vlade da prava svih narodah posvoji, da posle svih narodah u svoje ruke dobije". Otkako se govori o jedinstvu Austrije, položaj i naroda i dinastije

¹⁹ Govor Ante Starčevića u Hrvatskom saboru 27. siječnja 1866., Djela Dra. Ante Starčevića, Knjiga I., Govori (dalje: Djela, I.), Zagreb, 1893., n. dj., str. 54.-56., 63., 71.

²⁰ Isto, str. 57.

²¹ Isto, str. 58.-59.

²² Isto, str. 61.-62.

²³ Isto, str. 63.

²⁴ Isto, str. 64.-65.

sve je gori, i ako se ne nade lijeka, svi su izgledi "da bude iz toga propadanja slediti razsutak" - tvrdio je nagovještajući propast Monarhije. Samo sretni i slobodni narodi Monarhije mogu osigurati opstanak dinastije, isticao je, predviđajući sukob Austrije sa vanjskim neprijateljima. Zvati narode da brane svoj sadašnji položaj bilo bi isto što i "pozvati čovjeka koj je u verigah, neka si sam verige učverščuje".²⁵ Starčević je na kraju odbacio sve predložene nacрте adrese zato što niti jedan "nezahteva povratak našega ugovorna ustava, nijedan neprosveduje proti bezzakonju koje postoji u našoj domovini, a sva tri spisa priznavaju te zajedničke interese". Pozvao je zastupnike da slijede Sabor iz 1861., koji je ta pitanja riješio "i slavno i zakonito", upozoravajući ih da će se kajati ako to ne učine. Ovaj je Sabor i sazvan - veli Starčević - "u tvrdoj nadi da ćemo priznati zajedničke interese, a po hrvatski govoreć da ćemo proglasiti našu domovinu austrijskom pokrajinom".²⁶ Starčević je vjerovao da Sabor ima mogućnost izbora između slobodne i samostalne Hrvatske ili "austrijske pokrajine".

Već idući dan, usprkos Starčevićevim opomenama i apelima, saborska je većina izglasala adresu Račkoga. Bio je to za Starčevića čin izdaje prava i "pazar" s interesima hrvatskog naroda, za što su isključivu krivnju snosile Narodno-liberalna i Narodno-samostalna stranka.

Tijekom specijalne rasprave koja je slijedila, a pod pritiskom Ministarskog vijeća, izglasana je relativnom većinom adresa od 10. veljače 1866., rezultat kompromisa Narodno-liberalne i Unionističke stranke. Adresa je, usprkos naglašavanju državnosti i cjelokupnosti Trojedne Kraljevine, načelno priznala zajedničke poslove i približila se dualizmu.²⁷ U specijalnoj raspravi sudjelovao je i Starčević, i to odmah nakon što je pročitana naslov adrese. Tražio je da se iz naslova izbace riječi "apoštolsko", "gospodar" i "premilostivi", držeći da u njima leži uvreda prema vladaru, poniženje naroda i neznanje povijesti.²⁸

Mučan dojam koji su u Starčeviću izazvala navedena zbivanja razvojem događaja samo se dodatno pojačao.

Početak rada odbora 67-orice, izabranog od Ugarskog sabora da pripremi načela nagodbe s vladarom, neuspjeli pregovori delegacije Hrvatskog sabora u Pešti te izbijanje Austro-pruskog rata utjecali su na daljnji tijek događaja u Monarhiji te na promjene u stavovima političkih struja u Hrvatskoj. Nakon poraza Austrije u ratu s Pruskom prilike u Monarhiji i izvan nje išle su na ruku što skorijem rješenju pitanja unutrašnjeg uređenja u pravcu dualizma. Franjo Josip, podržan vojnim vrhovima, bio je odlučan u namjeri da, radi sređivanja prilika u Monarhiji postigne sporazum s mađarskom elitom. Dualističkom rješenju bio je sklon i pruski ministar predsjednik Bismarck, pored ostalog i stoga što bi takvo rješenje spriječilo slavenski utjecaj uz moguću rusku podršku te bi se stvorili uvjeti za eventualno uključivanje Monarhije u njegove planove u Europi.²⁹ S druge strane, nakon rata ojačao je mađarski pregovarački položaj.

Nakon što je 11. ožujka 1866. izabrana delegacija za spomenute neuspjele pregovore u Pešti, Hrvatski sabor od ožujka do studenog 1866. više nije sazivan. Daljnji rad

²⁵ Isto, str. 66.-67.

²⁶ Isto, str. 68.-70.

²⁷ Opširnije o adresi 10. veljače vidi: Gross, A. Szabo, Prema hrvatskome građanskom društvu, n. dj., str. 196.-197.; M. Gross, Povijest, n. dj., str. 122.

²⁸ Govor Ante Starčevića u Hrvatskom saboru 29. siječnja 1866., Djela, I., 1893., n. dj., str. 71.-72.; Opširnije vidi: M. Gross, Povijest, n. dj., str. 122.-123.

²⁹ M. Gross, A. Szabo, Prema hrvatskome građanskom društvu, n. dj., str. 204.

Ugarskog sabora, a zatvaranje "zagrebačkog tora" Starčević je tumačio mađarskom ustajnošću u obrani svojih prava, a Hrvatski da se sabor odrekao saborovanja "dobrovoljnim priključenjem Tirolcima".³⁰ Starčević nije vjerovao u mogućnost preuređenja Monarhije na dualističkim temeljima. Premda uočava da je dualizam Bismarckovo čedo, vjeruje da je Monarhija svaki trenutak sve bliža raspadu.³¹ Procjenjujući vanjsko-političke prilike nakon poraza Austrije u ratu s Pruskom, dobro je procijenio da istočno pitanje ulazi u novu fazu, odnosno da će Monarhija gubitak na zapadu pokušati nadoknaditi učvršćenjem svog položaja velike sile na Balkanu. Bio je uvjeren da će u proljeće (1867.) doći do velikog europskog rata kojim će početi "preuredjenje Europe".³² Talijanska i francuska službena glasila, pisao je Starčević Accurtiju, često spominju Hrvatsku, a ne Jugoslaviju.³³

U Hrvatskoj nije samo Starčević u ljeto 1866. računao s mogućnošću raspada Monarhije, nego je takvu nadu gajio i Josip Juraj Strossmayer i njegova Narodno-liberalna stranka. Nakon neuspjelih pregovora u Pešti i pokušaja da predstavnici slavenskih nacija u Monarhiji izrade zajednički federalistički program koji se pokazao neprihvatljivim za Hrvate jer je predviđao četiri federalne jedinice, od kojih je jedna bila i Ugarska, a položaj je Južnih Slavena prepušten sporazumu Hrvata s Mađarima, što se već pokazalo neostvarivim³⁴ vodstvo narodnjaka na čelu sa Strossmayerom pokušalo je prilagoditi svoju politiku novim okolnostima. Stoga se u kolovozu 1866. odazvalo pozivu srbijanske vlade Mihajla Obrenovića na suradnju u stvaranju južnoslavenske države, nezavisne i od Turske i od Habsburške Monarhije. Pokazalo se, međutim, da je prvi i pravi cilj Srbije prisvajanje Bosne, a ne stvaranje južnoslavenske države, koju su narodnjaci stavljali u prvi plan.³⁵ Treba napomenuti da se ta neuspjela suradnja, iako nije bila poznata široj javnosti, indirektno otkrivala na stranicama narodnjačkog tiska, koji je veliku pozornost pridavao događajima u Srbiji i Bosni i Hercegovini. To nije prošlo nezapaženo pa vjerojatno nije promaklo ni Starčeviću.³⁶ Mogao je to biti još jedan dodatni poticaj Starčevićevim žestokim osudama "izdajničke" politike narodnjaka u Zvekanu 1867. godine.

Nastavak rada Hrvatskog sabora u studenom 1866. i u novonastalim okolnostima zajedničko istupanje narodnjaka samostalaca i liberala još jednom je, prema Starčevićevu mišljenju, pokazalo njihovu nedosljednost i kolebljivost. Adresa Hrvatskog sabora od 19. prosinca 1866. isticala je državnost i teritorijalnu cjelokupnost Trojedne Kraljevine te opredjeljenje za samostalne pregovore s vladarom o uredjenju Monarhije.³⁷ Želje hrvatske politike, međutim, više nisu mogle utjecati na tijek događaja koji su konačno doveli do sporazuma vladara s mađarskim plemstvom, jer su još prije zasjeda-

³⁰ Pismo Starčevića Accurtiju od 28. travnja 1866.

³¹ Pismo Starčevića Accurtiju od 16. rujna 1866.

³² Pisma Starčevića Accurtiju od 21. kolovoza i 16. rujna 1866.

³³ Pismo Starčevića Accurtiju od 16. rujna 1866.

³⁴ Jaroslav Šidak, Hrvatska politika u 60-im godinama XIX st. do Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868.), Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća, Zagreb, 1973., str. 334.

³⁵ Vera Ciliga, Južnoslavenska politika Narodne stranke na početku 70-ih godina XIX stoljeća, Časopis za suvremenu povijest, br. 3., Zagreb, 1978., str. 39.

³⁶ Vera Ciliga, Slom politike Narodne stranke (1865.-1880.), Zagreb, 1970., str. 49.

³⁷ Vidi opširnije: M. Gross, A. Szabo, Prema hrvatskome građanskom društvu, n. dj., str. 205.-207.; Šidak, Gross, Karaman, Šepić, Povijest hrvatskog naroda, n. dj., str. 29.-30.

nja Hrvatskog sabora, a napose od početka siječnja 1867. pregovori o nagodbi ušli u završnu fazu. Ministri predsjednici Ugarske, Andrassy, i Austrije, Beust, postigli su dogovor da se dualizam izgradi na prevlasti austrijskih Njemaca i Madara, zanemarujući potpuno interese Slavena, koje su gledali samo kao predmet vlasti te pobornike "pan-slavizma", odnosno saveznike Rusije opasne za Monarhiju.³⁸ Krajem ožujka 1867., nakon prihvaćanja u Ugarskom saboru, Austro-ugarska nagodba mogla se držati gotovim činom, premda je austrijski državni zakon objavljen tek u prosincu iste godine.

Početkom travnja 1867. Franjo Josip razriješio je i dileme prema Hrvatskoj, prepuštajući je Madarima. Hrvatski sabor - koji je, nakon odgode u siječnju, sazvan tek 1. svibnja 1867. - bio je izložen snažnom pritisku da se pitanje odnosa prema Ugarskoj riješi u skladu sa zaključcima Ugarskog sabora,³⁹ a u skladu s kojima je i kralj u svom odgovoru na adresu Hrvatskoga sabora od 19. prosinca 1866. tražio od Sabora da uputi predstavnik u ugarski krunidbeni sabor, a koji će potom konačno riješiti pitanja koja su stajala na putu konačnom utvrđenju odnosa između Hrvatske i Ugarske. Adresa Hrvatskog sabora od 18. svibnja 1867., zajedničko djelo većine sastavljene od ujedinjenih narodnjaka, naglašavala je državnost i cjelokupnost Trojednice, zahtijevajući da ona ima isti položaj prema Ugarskoj kao što Ugarska ima prema Austriji, te stoga treba i posebnu krunidbenu zavjernicu. Odbijeno je i sudjelovanje u Ugarskom saboru.⁴⁰ Vladarev odgovor na takvu adresu bio je raspuštanje Hrvatskog sabora. Prije raspuštanja Sabor je svečanom izjavom priznao da je srpski narod u Hrvatskoj istovjetan i ravnopravan s hrvatskim. Franjo Josip krunio se 8. lipnja 1867. bez prisutnosti zastupnika iz Hrvatske i Slavonije. Krajem lipnja za banskog namjesnika imenovan je unionist Levin Rauch a zadaća mu je bila da osigura provođenje Hrvatsko-ugarske nagodbe.

ZVEKAN - humor, satira i karikatura kao sredstvo političke propagande

Kao i do tada, Starčević je i 1867. bio siguran da Hrvatima najveća opasnost prijeti od Austrije i eksponenata njezine politike u hrvatskim redovima, Narodne stranke, "janjičara i mameluka" Strossmayera i Mažuranića. "Mnogi narod", upozoravo je Starčević, "ima više neprijateljah u svojoj domovini nego li izvan nje, mnogo zlo skrivaju sladka imena, mnogo dobro leži pod omraženim imenom".⁴¹ Premda netočan, Starčevićev sud o "izdaji" hrvatskih prava i interesa 1866. od izuzetne je važnosti jer mu je pripadalo ključno mjesto u Zvekanu i u ostalim pravaškim glasilima od 1867. do 1871. Upravo "izdajnička" djelatnost narodnjaka na Saboru 1866. i tijekom pregovora kraljevinskih deputacija u Pešti od 21. travnja do 22. lipnja 1866. bila je Starčeviću, a potom i Kvaterniku, polazna točka za osudu narodnjaka, ali i za stav prema unionistima.

Starčević se čvrsto držao već ranije, 1861. godine utvrđenih, a u idućim godinama razvijanih načela, no pod utjecajem događanja u posljednjih 5-6 godina, naročito događaja iz 1866., on je iz njih 1867. godine izvodio "i veće i oštrije zaključke i jamstva".⁴² U Zvekanu su Narodna stranka i njezini vođe postali isključiva meta Starčevićevih že-

³⁸ M.Gross, A. Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, n.dj., str. 208.

³⁹ Vidi: Isto, str. 211.-212.

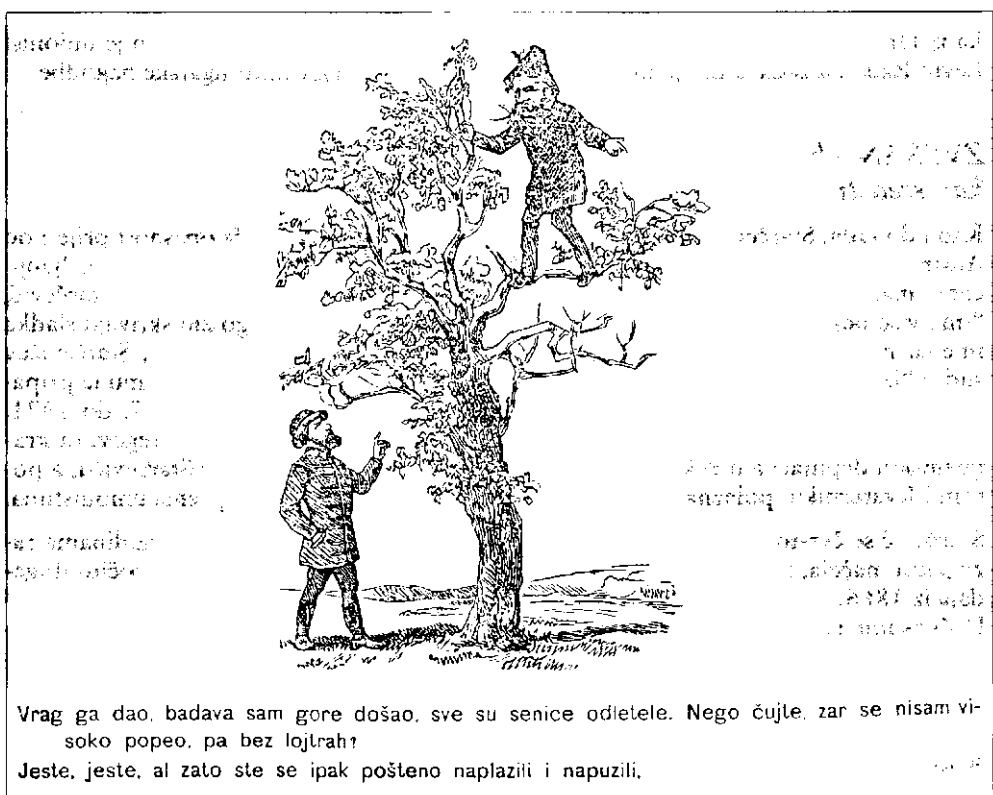
⁴⁰ Isto.

⁴¹ Motrilo, svojemu sinu - *Zvekan*, 1. svibnja 1867./8.

⁴² Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu, *Dva razgovora (Iz Zvekana)*, Zagreb, 1867., str. 43.

stokih i neumjerenih napada, što je u danim okolnostima išlo na ruku unionističkom režimu. Cilj Starčevićevih napada na Narodnu stranku bio je da hrvatskom narodu dokaže ispravnost i probitačnost za hrvatske interese i potrebe jedino pravaških ideja i stavova i to obezvrjeđivanjem, moralnom i političkom degradacijom narodnjaka - njihovu ideologiju i praktične političke poteze prikazuje pogubnima za Hrvate, a motive reducira na materijalnu korist, težnju za unosnim službama.

Starčevićovo opredjeljenje za humorističko-satirički list zasigurno je bilo uvjetovano i zadaćom koju je namijenio Zvekanu. Glavno obilježje humorističko-satiričke štampe jest da u raznim izražajnim formama na duhovit i smiješan način komentira, odnosno izriče vrijednosni sud o aktualnim političkim i društvenim pojavama te o pojedincima. Starčević je imao pred očima točno određene pojave i ljude, u kojih je, prema njegovu mišljenju, postojao dubok nesklad između onoga što govore i onoga što rade. U članku Motrilo, svojemu sinu Starčević izričekom kaže: "Moj sinko, kada slušaš ili čitaš izreke, srdcu ili umu pogodne, čuvaj se da sam sebe ne prevariš, da rieči neuzmeš za stvar. Jer znaj da mnogi rabe takove izreke, da ih pomnjivo traže i slažu samo za obsjeniti, bilo samo za časak, svoje slušatelje ili čitatelje.(...). S toga, kod takovih ljudih obično se opažuje žestina, prisega, zaklinjanje; iz njihovih ustah čuti ćeš svaki čas: slobodu, narod, čast, dostojanstvo naroda itd., pak itako svaki je njihov korak naperen proti svim tim svetinjama. Takovih ljudih rieči, prem da su protivne i umu i naravi stvari, neki primaju za živu isti-

Zvekan, 15. veljače 1867./3.

nu, pače, što je još više, za narodne poslovice”.⁴³ Nemilosrdno šibajući i ismijavajući prvenstveno Narodnu stranku, političke i kulturne institucije, ali i općenito mane i poroke svoga vremena, Starčević daje moralnu i političku ocjenu, pri čemu istovremeno zagovara promjenu postojećeg stanja. Razotkrivajući ciljeve i htijenja narodnjaka, Starčević je želio stvoriti prostor za širenje svog nauka, koji, prema njegovu sudu, jedino odgovara duhu hrvatskoga naroda, a njegov je izraz trebala biti Stranka prava. No 1867.

Bacio sam surku, hrvatski klobuk i milu mi tubakiru: uzeo sam vanjsku spodobu onoga, što su Pozoraši znajući i neznajući u bitnosti: evo cvjeća na prsijuh. Pozora u ruci, kojega praktičnu politiku študiram: evo i naočalah, da u njem vidim ono, što u njem nikad bilo nije . . . , nebi li me bar sada udielila milost kakovim praporcem

Zvekan, 15. svibnja 1867./9.

⁴³ Motrilo, svojemu sinu - Zvekan, 1. svibnja 1867./8.

godine pravaši su još uvijek tek mala grupa, "sekta", mladih, okupljenih oko Starčevića, koja zastupa interese malog građanstva, koje u to doba u Hrvatskoj još nije politička snaga. Narodna stranka, pak, koja se obraćala inteligenciji i imućnijem građanstvu,⁴⁴ zauzimala je istaknuto mjesto i ugled u hrvatskom narodu, usprkos tome što ga je, prema uvjerenju pravaša, svojim pogubnim naukom rastakala i slabila umjesto da djeluje u smjeru njegove integracije. Točke koje su predstavljale temeljne razlike između dvije ideologije, dvije koncepcije rješenja hrvatskog pitanja prisutne u političkom životu Banske Hrvatske, bile su pitanje opredjeljenja za i protiv političke akcije, stav o državnom položaju Kraljevine Hrvatske prema Austriji i Ugarskoj, te izuzetno velika opasnost koja je, prema Starčeviću uvjerenju, prijetila hrvatstvu od slavenstva, "slavjanskog bratimstva" i poblize od južnoslavenskoga pitanja. Upravo s tih gledišta započeti Starčevićevi nesmiljeni napadi na narodnjake i njihove vođe u Zvekanu zauzimali su najistaknutije mjesto u pravaškim glasilima sve do listopada 1871. godine.

Starčević na više mjesta u Zvekanu ističe da se ne želi baviti politikom. Jedino ispravno načelo kojeg se u politici treba držati jest "i l i v a l j a n o i t e m e l j i t o i l i r a d j e n i š t a".⁴⁵ Razgovarati o politici znači predlagati ili rješavati opće- državna pitanja, istaknuo je Starčević, dodajući da se toga treba "okaniti".⁴⁶ Već je Aristotel utvrdio "politika je znanost, koja uči uzdržati gospodu i sužnje u državah", a u današnje vrijeme "ta u davnini sanjaria o svrhi politike" postade potpunom istinom.⁴⁷ No treba se pokazati "umnim mužem i prijateljem slobode", a to znači opomenuti na pogibelj u koju se počinje tonuti. Svako je doba imalo svoje "stekliše" i svi su uvijek bili jednaki, jer su sve tumačili na svoj način, "to će reći naopako", ali, napomenuo je Starčević, vrijeme im je uvijek dalo za pravo. Prvim "steklišem ili buntovnikom" bio je onaj koji prvi "među potištenici, sebičnjaci, ulogami, reče: da jačjemu ne smije biti slobodno sve što može i česa mu se prohtje".⁴⁸ Svoju ulogu Starčević je najpreciznije označio stihom:

"Zadaća moja
Uvijek bi ista,
Hrvatskog kroja
Namjera čista:
Ničije biti
Orudje sliepo,
Svojski razviti
Načelo liepo:

(Scienim ga zlatom)
Najme da bude
Hrvat hrvatom,"⁴⁹

⁴⁴ M. Gross, A. Szabo, Prema hrvatskome građanskom društvu, n. dj., str.160., 166.

⁴⁵ Prelekcije - Zvekan, 15. rujna 1867./17.

⁴⁶ Fantasta i nijednostranik - Zvekan, 15. lipnja 1867./11.

⁴⁷ Poglaviti spectabilisu - Zvekan, 15. ožujka 1867./5.

⁴⁸ Motrilo, svojemu sinu - Zvekan, 1. svibnja 1867./8.; Poglaviti spectabilisu - Zvekan, 15. ožujka 1867./15.; Spectabilis poglavitomu - Zvekan, 15. veljače 1867./4.

⁴⁹ Zvekanova poskočica - Zvekan, 15. studenog 1867./21.

Osvrćući se na napade kojima je bio izložen u narodnjačkom Pozoru, Starčević je kroz jetku ironiju suprotstavio načela pravaškog nauka i dosljednost "stekliša" ideologiji i politici Narodne stranke. "Pa zar smatra taj Starčević zaslugom za domovinu kad govori i brani hrvatski narod. Ili drži zaslugom ono što je g. 1861. i 1866. u saboru sasma prosto napadao na Austriju, zato što neće da nam povрати ostarjela prava naša, već hoće da nas učini ravne Tirolcem itd.- Vidi se, da taj čovjek nije još pojmiio duh civilizacije što ga Pozor i njegova stranka sledi, koja dušom i tjelom radi da se okanimo imena Hrvat i Slavonac, t.j. da budemo Jugoslaveni, Srbo-Hrvati (...)." Ako Bog da, ironizira Starčević, i ova stranka ostane na "kormilu" naroda "prosto i surovo ime Hrvat izčežnuti će sasma s europejskoga pozorišta". Imena "Slavonija" već smo se riješili, jer se u svakom saborskom spisu kaže "hrvatsko-srbski narod". Načela na koja mogu pristati samo "stekliši", ali nikada neće "praktični Pozor", ističe Starčević, ona su ista o kojima je on "buncao" 1861., 1865., 1866. i 1867. Na prvom mjestu da se "domovini povrate stara sveta ustavna prava", te da se djelom, a ne riječima "izvede celokupnost", tj. da se ukine Krajina i pridruži Dalmacija. Kad se to postigne, tek onda se može pregovarati na "zakonitu temelju". Ni s kim ne treba raspravljati i nikome ne treba ništa priznati "dok se narodu ne povрати svoje i dok se sve to neizvede", jer to bi značilo, naglašava Starčević, "svoje darovati za ništa". S gorčinom zaključuje, parafrazirajući Pozor, da je sreća što je "nepraktični dr. Starčević", koji "niti mari za jugoslavenstvo, nit za velevlastni položaj Austrije" već samo želi biti Hrvat i traži da Hrvatska ima svoje, ostao u manjini. Tako su "Pozoraši nadvladali" i otišli u Peštu gdje su "priznali, da troyedna kraljevina pripada Ugarskoj", a zatim su otišli u Beč i "prije svega priznali zajedničke interese".⁵⁰ Pozivajući se na javne dokumente, Starčević je nastojao dokazati da su "Praktičnici" vrlo jasno, kao nitko do tada, u izvješću odbora koji je boravio na pregovorima u Pešti sredinom 1866. priznali i dali Mađarima dokaz "pismom i rukami" da je Hrvatska "pars adnexa Ungariae", odnosno da je "krunovina Magjarah". To ne znači ništa drugo, držao je Starčević, nego da Hrvatska može imati samo ona prava koja joj dopusti njezina kruna, dakle ugarska, te da zaključci Ugarskog sabora važe i za nju kao i za svaki drugi dio Ugarske. Držeći se najčvršćih temelja, tj. "povjesti, života, prava", koje je učestalo isticao, Starčević je "izdaju" narodnjaka argumentirao već prijašnjih godina formuliranim gledištem prema kojem Kraljevina Hrvatska s "kraljevinom ili krunom magjarskom, niti je stajala niti stoji u drugom odnošaju nego li n. p. s kraljevinom ili krunom Madagaskarskom". Držao je da su ove dvije kraljevine stotine godina samo "drugovale". Ako su bilo kakvi pravni odnosi i postojali, oni su "međunarodnim ratom" 1848. prestali. Obje su kraljevine samostalne i kao takve mogu međusobno i s drugim državama sklapati međunarodne ugovore bez ičijeg "poziva ili skrbništva". Starčević ide i dalje slijedom već ranije izloženih gledišta. Tvrdi da Kraljevina Ugarska zapravo i ne postoji. Mađari sami nikad nisu bili, prema Starčevićevu uvjerenju, "samostalnom kraljevinom, za njih, kao narodnu osobu, ne zna se, oni niti su imali, niti imaju pravu krunu". Mađari su se, kao trećina pučanstva izdali za cijelu kraljevinu, a to su im priznali i "Praktičnici", koji su pregovarajući samo s njima pokazali da ostale nemađarske narode Ugarske, koji nisu bili zastupani na pregovorima u Pešti drže "za zakonite sužnje Magjarah". Starčević ne odbacuje potpuno mogućnost pregovaranja s Mađarima, kao ni s bilo kojim drugim narodom, ali ih ne priznaje za zastupnike Ugarske koji bi imali pravo sklapati bilo kakav ugovor u ime svih njezinih naroda. Svi narodi Ugarske, moraju prije svega biti "u pravih sasvim izjednačeni". Dok god se u Ugarskoj "za postati dielnikom javna prava, za moći zakone graditi, tre-

⁵⁰ Nova fuzija Zvekana i Pozora - Zvekan, 1. lipnja 1867./10.

ba znati magjarski", to znači da ostali nemadarski narodi žive u sužanjstvu. Povlastica je, naglašava Starčević, "držala se vjere, ili jezika, ili krvi, ili imetka, ili česa drugog, vazda rana na zakonu, vazda nepravda za one, na koje se neproteže". Pojam "kruna" Starčeviću znači samostalnu i nezavisnu vlast. Samostalnost znači "da ona vlast sama može graditi sve zakone za svoje državljane ili podložnike", dok "neodvisnost pita da ona vlast može, kao oseba, i s drugim državama ugovarati". Ta kruna za Starčevića vrhunac je savršenstva "što ga ciel narod kao oseba, može na zemlji postignuti". Madari moraju shvatiti da njihova budućnost ovisi od ostalih naroda Ugarske, a da im je najveći neprijatelj "upravo onaj, tko im se ulagiva, ter ih za svoje svrhe smatra gospodarom Ungarije", opominjao je Starčević, jasno aludirajući na Austriju.⁵¹

Opomene upućivane Madarima bile su posljedica Starčevića uvjerenja da dualističko uređenje Monarhije neće uistinu oživjeti. Bio je čvrsto uvjeren da su ustupci učinjeni Madarima samo prividne koncesije od kojih će Austrija odustati čim se osveti Pruskoj. Držao je da će Madari morati shvatiti da zapravo nisu ništa dobili i da im se položaj ni u čemu neće poboljšati. Ako, međutim, pooštre svoje zahtjeve, Austrija će pokušati ponoviti 1848. Stoga Hrvati moraju paziti da ne budu ponovno iskorišteni kao orude reakcije. Starčević je vjerovao da Hrvati na to neće pristati, ali da ni Austriji neće "doteći vremena".⁵² Luxemburg je "klin rata koj će preurediti Europu", jer je presudan u odnosima Francuske i Pruske, pisao je Starčević Accurtiju 13. travnja 1867. godine. Zvekan je međunarodne odnose velikih sila opisao riječima: "medjusobno povjerenje vele vlastih je takovo, da se poput djece zabavljaju igračkom vojnikah".⁵³

U Zvekanu se Starčević osvrnuo i na od Sabora početkom svibnja 1867. upućeni zahtjev vladaru da potvrdi zakonski članak Sabora iz 1861. o nepovredivosti i neodgovornosti saborskih zastupnika. I pokretanje tog pitanja Starčević je iskoristio da optuži narodnjake da su se brinuli samo za "kožu pojedinacah", umjesto da je istaknut prijedlog "o imunitetu svetih pravah naše domovine, uz koja bi i zastupnički imunitet spašen bio". Trebali su se boriti "za starinski ustav hrvatski, ustav kojemu je svet ne samo saborski poklisar kao takav, nego i svaki drugi državljani, dok se drži zakona koj ne može biti drugo nego ustanova naroda u saboru, zakonitim vladarem priznana ili posvetjena".⁵⁴

Starčević optužuje narodnjake da nisu, kao što im je bila dužnost, branili i tražili ono što hrvatskom narodu pripada po pravu. Druga je stvar ne dobiti "ništa nova", a drugo je "neiskati svoje". Ne braniti svoje pravo isto je kao da ga se odričeš.⁵⁵ Za Starčevića narodnjaci nisu nikakva politička stranka, nego "fakcija", tj. "množina ljudi" koja radi protiv svoga naroda u korist tuđinca, drugim riječima oni su izdajice. Za razliku od njih, tumačio je Naravić, tj. Starčević, Ugladjenoviću, "politička je stranka množina ljudi koji sljede stanovito načelo u pogledu na domaće, unutarne poslove naroda". Naravić je također objasnio Ugladjenoviću i pojam "opozicija". "Pozorevci" se s punim pravom nazivaju "opozicijom h r v a t s k o m", jer su protiv svega što je Hrvatima korisno i dobro, a osim njih "Hrvatska neima ni živa smeća, ni zakleta neprijatelja". Oni sada "trube proti Magjarom", jer se nečemu nadaju od "Tirolacah", kojima

⁵¹ Fantasta i nijednostranik - Zvekan, 15. lipnja 1867./11.

⁵² Pisma Starčevića Accurtiju, 9., 18., 21. veljače; 5., 23. ožujka 1867.

⁵³ Najnovije vijesti - Zvekan, 15. ožujka 1867./5.

⁵⁴ Prizor, Slika iz života - Zvekan, 15. lipnja 1867./11.

⁵⁵ Pazi - Zvekan, 15. kolovoza 1867./15.

su se već davno obvezali. Cilj im je "Hrvate skloniti za Tirolštinu", a bili bi za dobre službe "ne samo za Ciganina, nego upravo Ciganin, i to tako dugo dok im tko drugi neponudi štogod više".⁵⁶ Politiku narodnjaka u proteklih sedam godina Starčević je ocijenio kao smišljeno i sustavno djelovanje kojem je krajnji cilj odvesti Hrvate u Reichsrath. Prema nalogu vladajućih čimbenika u Beču hrvatski je narod proglašen za "sužnje Magjarah". Mađari su dobili tek prividno mogućnost da se miješaju u poslove Hrvatske, i to zato da se izazove nezadovoljstvo naroda i da ga se pripremi "d a o n, z a u t e ć i M a g j a r u, v e s l o s k o č i k T i r o l c u".⁵⁷ Program i motive političke djelatnosti Narodne stranke Starčević je obezvrijedio i ismijao i brojnim stihovima.

Nek stekliši bruse zube,
 Mi radimo kako treba:
 Dok sanjari vrieme gube,
 Mi tražimo časti, hljeba:
 U trbuhu, vlasti, vreći,
 Početak je i kraj sreći.
 Želiš li nam program znati?
 "onoga smo tko nas plati."⁵⁸

Starčević doista napadajući narodnjake nije birao riječi. "Blago", "denuncijanti", "sliepo orudje Kamarile", "parktičnici", "najžešćiji neprijatelji Hrvatske", "lažitorbe", "gnjide", "Pozorovo krdo", a prvi put u Zvekanu upotrijebio je i kovanicu "Magjarolci", želeći na taj način istaknuti nedosljednost Narodne stranke koja "izjavi u Pešti da smo Magjarska zemlja a kašnje u Beču da smo Tirolci".⁵⁹

Od prvaka Narodne stranke u Zvekanu je najgore prošao biskup Strossmayer. Premda izložen prijetnjama vladara i ugarskog ministra predsjednika Andrassyja, Strossmayer je odbio braniti mađarski program u Hrvatskom saboru. Stoga je u vrijeme zasje-

„„Što ti htjede, ja učinih vjerno:
 Kad mi reče: da u Brixen s blagom,
 Krenuh blago, u Brixen ga ugnah.
 Kad mi reče da ste u Budimu,
 U Budimu i ja sam i blago.
 Kad mi reče pod klobuk Tirolski
 Evo pod njim i mene i blaga.⁶⁰

⁵⁶ Naravić. Ugladjenić - Zvekan, 15. rujna 1867./17.

⁵⁷ Liberalac Samostalcu - Zvekan, 1. srpnja 1867./12.

⁵⁸ Praktični - Zvekan, 15. ožujka 1867./5.

⁵⁹ Magjarolci, financierom, na budi-razstanku - Zvekan, 1. rujna 1867./16.; M. Gross dala je u novije vrijeme novo tumačenje toga pojma. "Magjarolci" su prema mišljenju M. Gross bili služnici Mađara i Nijemaca, a pojam Tirolac u toj kovanici potječe od isusovaca iz Tirola koji su u doba apsolutizma imali zadatak da pokušaju germanizirati hrvatski svećenički podmladak. Navedeno tumačenje M. Gross iznijela je u knjizi Počeci moderne Hrvatske, Zagreb, 1985., str. 346.

⁶⁰ Sanjaria - Zvekan, 15. kolovoza 1867./15.

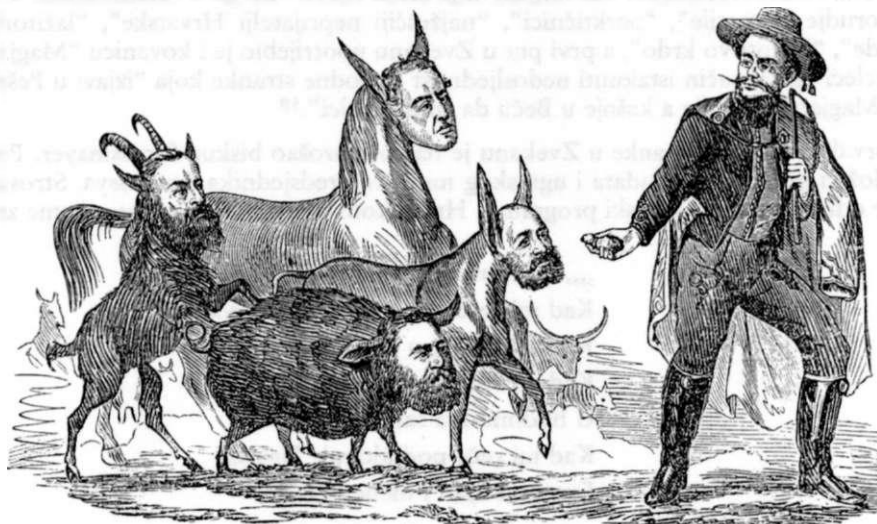
danja Sabora u svibnju 1867. otišao u Pariz. Starčević je u Zvekanu taj Strossmayerov postupak prikazao u potpuno drukčijem svjetlu. Zvekan je najprije obavijestio javnost da "biskup Strossmayer pošto se nije smio izpostaviti (exponirati) u Zagrebu na saboru, otišao je u Pariz na izpostavu (exposition)".⁶¹ Više puta u Zvekanu Starčević je isticao Strossmayerovu vezu s kamarilom. I ovom prigodom tobožnje Strossmayerovo razočaranje postupcima kralja i vladajućih čimbenika Monarhije opisao je stihovima:

C. Amarillo ti ostavljaš mene,
Da bez tebe srdce mi uvene,
I od sebe tjeraš vjernog roba,
Koj ti vjernost prisego do groba.

Ljubeznice, tako ti ljubavi,
Od nevolje roba svog izbavi,
Ta zar Pišta tebi vriedi više,
Da ti za njim srdce sad uzdiše.

Dvanaest lietah tebi sam hofiro,
Za tebe sam svagda agitiro,
I sad tako ti me platjaš draga,
Tjerajuć me sirotu do vraga.

Sad na konac, s Bogom željo moja,
Znaj da za me nebude pokoja,
Nit će ikad moja bol prestati,
Dok nerekneš: Mufti daj se vrati!⁶²

Sada vidim, da sam se na blađu prevario. Po nikakovu cieniu nema kupea u Pešli, ni u Beču, ni Italiji, dakle s njime na jasio, dok nedodje pod nož ili pod sjekiru. A onda ja?! De profundis. . . .

Zvekan, 1.ožujka 1867./4.

⁶¹ Brzjavna vjest "Zvekana" - Zvekan, 1. svibnja 1867./8.

⁶² Muftijeve pjesme iz daljine gdični C. Amarilli - Zvekan, 1. lipnja 1867./10.

Strossmayerovu postupku Starčević je odrekao bilo kakvu političku i moralnu vrijednost, štoviše protumačio ga je željom biskupa "da sjedne na stolicu nadbiskupa zagrebačkoga". Strossmayeru je, ističe Starčević, doista kazano da mora biti za uniju s Mađarima, ili će izgubiti biskupiju. No taj je zahtjev bio suvišan, "jer je njegova preuzvišenost iz same ljubavi do Hrvatah proglasila Hrvatsku zemljom mađarskom". "Preuzvišeni sin domovine, praktičan i stalan u stanovitu načelu, ukloni se pogibelji, nedođe na (sabor), nebijaše za uniju - s Mađarskom", tumačio je Starčević opet u liku Naravića. Budući da su svi biskupi i "stožernik" bili protiv unije s Mađarskom, konstruirao je Starčević nadalje, posljedica je bila da su bili svi "kasirani", osim "prvog sina domovine", koji je kao "narodni mučenik" trebao primiti "krunu", tj. nadbiskupiju.⁶³

Starčević je u Zvekanu kritici i podsmjehu izvrgao i Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti. Nakon što je u veljači 1863. vladar načelno odobrio osnivanje Jugoslavenske akademije, a Hrvatski sabor 1866. prihvatio njezina izmijenjena pravila izrađena po uzoru na Austrijsku akademiju znanosti, Namjesničko je vijeće u ožujku 1867. obavijestilo potvrđene članove da je vladar potvrdio Franju Račkog za predsjednika, a Strossma-

Matek. Živio prvi sin domovine!

Ivo. Zašto vraga to blagu vičeš?

Matek. Zar neznas, da na ove rieči u našoj domovini listom sve ustane, što spada k našoj stranci.

Ivo. A to je prava istina!

Matek. Al gle, da se ni volovi, koji su dosada u tom prvaki bili danas više ni nemiču na ove rieči.

Ivo. Nežali, ta ima u našoj stranci još dosta blaga i druge vrsti.

Matek. I to je prava istina.

Zvekan, 31. prosinca 1867./23. i 24.

⁶³ Naravić. Ugladjenović. - Zvekan, 1. kolovoza 1867./14.

yera za pokrovitelja Jugoslavenske akademije.⁶⁴ Starčević je objasnio Matiću da je “j a k a d e m e j a “ “jedno društvo, gde se vučeni ljudi pravdaju”, a “Vseučilišće” mjesto je gdje se “vučiju puporezne babe i felčeri vsakojačke mašče delati za rane”.⁶⁵

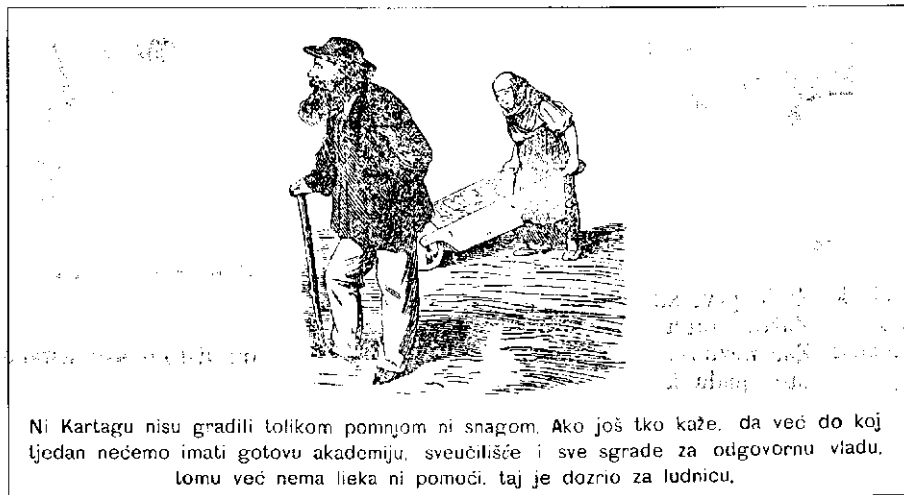
U članku Poglaviti spectabilisu Starčević je, pišući o osnivanju knjižnice u Pergamu u vrijeme Atala I., zapravo izrekao svoj stav o Akademiji. “Stekliši” onoga vremena opominjali su “da taj zavod za učenjake nije drugo no meka za otrovnjake”, ali su “praktične glave, rodoljubi” mislili drukčije.⁶⁶ Starčevićeva aluzija dovoljno je jasna. Kao što su onovremeni “otrovnjaci” uz pomoć tog “zavoda” željeli Pergam izdati Rimljanima, tako i njegovi suvremenici, naravno narodnjaci, žele pod plaštom “slavjanstva” ili bar “jugoslavjanstva” izdati hrvatski narod. Starčević je bio uvjeren da oni koji se drže “Slavjani, Jugoslavjani” samo čekaju pogodnu priliku da Hrvatsku, nakon što su je već “dali” Mađarima i Njemcima, dadu i nekom drugom.

grodno...
kardovo...
kardovo...

Sada s Bečom, kašnje s Peštom,
Opet s Bečom smutnjom vještom,
Načas još i s Biogradom,
Grozeć nam se Petrogradom.

grodno...
kardovo...
kardovo...

Sebi kažu: “o nebore
Preslabi smo biti sami.”
Vraga njim je do Hrvata,
Već posvuda traže brata,
Tko njihovo njim zabrani.⁶⁷

15. svibnja 1867./5.

⁶⁴ Tomislav Markus, Franjo Rački o Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, Časopis za suvremenu povijest, br. 2., Zagreb, 1995., str. 271.

⁶⁵ Matić i Jonkić - Zvekan, 15. veljače 1867./3.

⁶⁶ Poglaviti spectabilisu - Zvekan, 15. ožujka 1867./5.

⁶⁷ Operetta u jednom prizoru - Zvekan, 15. kolovoza 1867./15.

Srce svakog poštenog čovjeka treba najprije kucati za "Hrvatstvo", isticao je Starčević, tvrdeći da povijest i diplomacija na Jugu ne znaju ni za kakvu "Jugoslaviju". Što se u novije vrijeme tako malo spominje Hrvatska, Hrvati trebaju zahvaliti "uz svoje nehajstvo Kulturtragerom Njemcem, Pemsकिन nezalicam, tobož povjesničarom i brižnim agentom Rusije". "Slavjanstvom" i "Jugoslavjanstvom" kuju se okovi "H r v a š t i n i i H r v a t o m".⁶⁸ Dok za Hrvate, Bugare, Poljake, Čehce i Ruse znaju svi, "o Slavjanah, o Sveslavjanah, o Jugoslavjanih" znaju samo "Praktičnici".⁶⁹

Spis Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu zasigurno je najznačajniji Starčevićev prilog objavljen u Zvekanu 1867. godine. Još iste godine spis je štampan i kao posebna knjižica.⁷⁰ Starčević je već na prvoj stranici pretiska iz Zvekana, citirajući Demostena, ukazao na svrhu ove rasprave.

„Atenjani, onaj koj želi učiniti kakovo dobro našoj domovini, imao bi najprije izliečiti vaš sluh, on bo je pokvaren, buduć volite slušati, neznam kakove laži, nego-li najspasonosnije istine.”

Kao i Demosten, koji želi izliečiti pokvareni sluh Atenjana, tako i Starčević želi hrvatskoj inteligenciji otvoriti oči, osvijestiti je, jer je zavedena lažnim naukom, te je podučiti o jedinom cilju, koji se kao uvjet opstanka hrvatskoga naroda mora ostvariti, a to je samostalna hrvatska država.

U "dva razgovora" Starčević slijedi svoja ranije formulirana gledišta o hrvatstvu, slavenstvu i jugoslavenstvu, ali ih sada tumači i razrađuje, pokušavajući im dati težinu i uvjerljivost "znanstvenim" utemeljenjem. No koliko god želio vlastitim "umovanjem" stvorenim interpretacijama djelovati na razum pripadnika hrvatskog naroda, isto toliko Starčević svojim žestokim reakcijama i potenciranjem osjećaja ugroženosti i poniženja apelira i na njihovu osjećajnu sferu.

Spis Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu koncipiran je kao "dva razgovora" koji se temelje na iskazivanju suprotnosti dviju ideologija. U prvom razgovoru Starčević želi čitatelju predstaviti "slavjanstvo" kao besmislicu, obmanu, laž, barbarstvo, glupost, zlo koje Hrvate vodi u ropstvo i konačno u propast. Prvi je razgovor potpuna negacija Slave- na i slavenstva, a drugi je puna afirmacija hrvatskog naroda i hrvatstva, kao ideje istine, napretka, sreće i blagostanja. Sama forma u kojoj je rasprava napisana, dakle razgovor, kao i odabir imena sugovornika, "stekliš"- pravaš - Starčević, i "prostodušnik" - naivan i zaveden, ali nepokvaren Hrvat, otkriva ulogu koju je Starčević namijenio pravaškoj ideologiji i sebi osobno. On prvenstveno želi podučiti i osvijestiti, moralno preporučiti najprije hrvatsku inteligenciju, a potom uz njezinu pomoć - kada se ostva-

⁶⁸ Prelekcije - Zvekan, 15. rujna 1867./17.

⁶⁹ Zvekan, 1. kolovoza 1867./14. (tekst uz karikaturu istaknutih narodnjaka).

⁷⁰ Zvekan, 1. listopada 1867./18.; 15. listopada 1867./19.; 1. studenog 1867./20. Isti spis objavljen je i u Djelima Dra. Ante Starčevića, Knjiga III., Znanstveno-političke rasprave, Zagreb, 1894., te u njihovom pretisku iz 1995.; Spis je 1867. bio objavljen kao posebna knjižica. Budući da mi u vrijeme kad sam analizirala taj spis Zvekan nije bio dostupan, koristila sam se tim posebnim izdanjem iz 1867., Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu, Dva razgovora, (Iz Zvekana), u kojem je obavljena korekcija jezika, tj. Starčevićeve ekavice.

ri njegov ideal, samostalna hrvatska država, nakon rušenja Habsburške Monarhije od velikih sila - i cijeli hrvatski narod.⁷¹

Razgovor započinje "prostodušnikovim" isticanjem različitosti "Stekliša" i njihovih nazora od svih drugih, te konstatacijom da su oni protiv svega "to drugi rade", a "Stekliš"- Starčević na to mu odgovara, da je to stoga jer su pravaši protiv svega "što je proti narodu i domovini".⁷² Tako je Starčević već u uvodu rasprave pravaški nauk poistovjetio s interesima i potrebama hrvatskoga naroda, zagovornike drukčijih gledišta optužio je za "glupost i zloću", a njihovu misao i djelatnost objasnio sebičnim osobnim interesima, služenjem zlu.⁷³ Starčević potom upozorava sugovornika da ih, ako žele da razgovor ispuni svoju svrhu, mora voditi "ljubav istine i napriedka", jer kad se nađe istina, mora slijediti i napredak.⁷⁴ Budući da "prostodušnik" nije izdajica, nego se "nehotice drži" krivog učenja, to se, misli Starčević, ono "dade odbaciti", tim više što je spreman slijediti njegova razjašnjenja, ali i o njima razmišljati i potom svoje "mnijenje odkrivati".⁷⁵ Iz ovog spisa, kao i iz nekih drugih, vidljivo je da Starčević nije želio samo slijepi sljedbenike, nego da je od njih tražio da razmišljaju o problemima i da tako dadu i svoj prinos njegovu načelu. U članku Odgonetka istaknuo je da "muževi, spadajući u stranku p r a v a" nemaju vođu nego su "vazda svi jednaki". Kad se sastanu, svatko od njih o određenom pitanju iznosi svoje gledište. Ponekad i "najprostiji čovjek", isticao je Starčević, jasnije vidi ili može naći istinu negoli "najučenija glava", pa kad prosude da su je našli, svi je prihvaćaju. Samo iz takva načina proizlazi stalnost, čvrstoća osvjedočenja. Među članovima jedne stranke ne može biti "skrovitostih". "Tako rade oni muževi svi u jednu svrhu i u jednom duhu, kod njih nitko nevjaje, da ga drugi vuče ili tjera, nego svaki radi koliko zna i može, a time vježbaju se nevjesti, više radinih brže obradi posao, svaki ostaje u svojem življu, pa posao napreduje i brže, i lakše i podpunije", zaključio je Starčević, ističući da je u "narodno-liberalacah" sve suprotno, tj. sve se radi "na z a p o v j e d M u f t i j e".⁷⁶

Prvo pitanje o kojem "prostodušnik" traži razjašnjenje jest zašto su "stekliši" protiv "Slavjanom i Slavjanstvu, zašto proti slavjanskom bratimstvu" Starčević mu izrijezom odgovara: "mi smo proti svemu tomu zato, jer su to prazne rieči, jer za te sanjarije bez svakoga sadržaja nema temelja u prošlosti, nema razloga u sadašnjosti, a ni izgleda u budućnosti, mi smo proti tomu ludovanju zato, jer to cielo pletivo smatramo golim vertoglavanjem koje razbija napredak i pripravlja nam očitu propast".⁷⁷ Dokazivanju ispravnosti i opravdanosti toga gledišta posvećen je cijeli prvi razgovor. "Slavjani" su za Starčevića tek pojam koji je za svoje potrebe stvorila znanost, a "život, praksa, idu svojim putem".⁷⁸ Starčevićovo je od početka stvaranja pravaške ideologije uvjeren da svoj nauk crpi iz "znanosti života". Već u Poslanici D. M. u B. od A. S. istaknuo je "ja samo znanost života štujem, a za drugo sve skupa ni malo ne marim", a da je to jedini pravi put potvrđivala mu je činjenica "da su oni muževi vazda bili progonjani, koji su ovu znanost učili onako kako valja".⁷⁹ Proteklo vrijeme samo ga je učvrstilo u tom

⁷¹ M. Gross, A. Szabo, Prema hrvatskome građanskom društvu, n. dj., str. 166.

⁷² Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu, n. dj., str. 3.

⁷³ Isto.

⁷⁴ O ideji napretka u pravaških ideologa vidi: M. Gross, Povijest, n. dj., str. 11.-12.

⁷⁵ Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu, n. dj., str. 3.-4., 19.

⁷⁶ Odgonetka - Zvekan, 1. travnja 1867./6.

⁷⁷ Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu, n. dj., str. 4.

⁷⁸ Isto, str. 5.

⁷⁹ Poslanica pobratimu D. M. u B., Blaž Jurišić, Izabrani spisi, Zagreb, 1943., str. 337.; Vidi: M. Gross, Povijest, n. dj., str. 20.-22.

uvjerenju. Progoni Bakunjina, Hercena, Kvaternika i Friča dokaz su mu da se uvijek progone oni koji rade "o sreći i slobodi domovine", a one koji rade "o tmimi i sužanjstvu", tj. "Slavjane" nitko nigdje čak ni ne gleda ružno.⁸⁰ Kao i u spomenutom saborskom govoru 1866. i u raspravi *Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu* Starčević je ponovno apostrofirao povijest kao čvrst temelj kojeg se narodi moraju držati, jer "ona bo je život" i stoga se iz nje može "najviše i najsigurnije učiti".⁸¹

Starčević je "prostodušniku" najprije predočio i razložio dokaze protiv kriterija na osnovu kojih je znanost različite narode prozvala romanskim, germanskim i slavenkim plemenom. O "jedinstvu krvi", drži Starčević, ne može se govoriti, jer su se tijekom seobe narodi toliko izmiješali da su današnji stanovnici npr. Francuske ili Italije "djeca onih velikih smjesah". Jedinstvo u jezičnom smislu Starčević također odbacuje. Iako su romanski narodi u pogledu jezika "prvi baštinici Rimljanah", pa su im stoga i jezici slični ipak se ne može reći da su ti različiti narodi, koji su nekad bili jedna država, imali i jedan jezik. Još očitiju neprimjerenost toga kriterija dokazuje Starčević nadalje na primjeru Germana, tvrdeći da ih je znanost uzela za jedno pleme po jeziku, rukovodeći se više razlikama koje postoje npr. prema talijanskom, nego sličnostima koje postoje između engleskog i danskog, jer se ti jezici međusobno znatno razlikuju.⁸² No iako na primjeru i Romana i Germana razjašnjava "postupak znanosti" i dokazuje "prostodušniku" nepostojanje "jedinstva krvi i jezika, jedinstva narodnosti" među tim narodima, zaključujući da su to "pojmovi, samo rieči" i da romanskog i germanskog plemena "u životu, u istini, neima", ipak je jasno vidljiv Starčevićev animozitet prvenstveno prema Germanima, u koje znanost svrstava među ostalima i Nijemce, a prema kojima je u drugom dijelu rasprave iskazao očitu mržnju, ubrajajući ih u "najneznatnije narode".⁸³ Budući da u životu ne postoje ni Germani ni Romani, nego se svaki narod "drži samo svojega imena, svojega naroda", "prostodušniku" ne preostaje drugo nego da na tragu "stekliševe" argumentacije zaključi da su i Slaveni i slavenstvo "samo znanosti čedo, samo, po neknoj način, izmišljotina, ili, kako rekoste, prazna rieč, sanjarija", te da među Slavenima "neima pravoga bratimstva ni jedinstva, nego su to rieči bez dostojna, skoro bi reko bez svakoga sadržaja".⁸⁴

Da bi "prostodušniku" dokazao da stari Slaveni nisu postojali, Starčević mu je predočio svoju interpretaciju povijesti do koje je došao "umovanjem nad povjestničkim podaci", potičući ga da ga slijedi u tome "umovanju". Na taj je način osim što ga je doveo do istine, ispunio i odgojni cilj, odnosno, "prostodušnik" je upućen kako treba samostalno misliti, tj. "raditi umno, graditi na čvrstu temelju".⁸⁵ Slaveni, koje povijest poznaje od V. stoljeća za Starčevića su hrpa "pučanstva", kojoj drugi "davahu ime Slavjanin".⁸⁶ Najveličanstveniji je, ističe on, upravo onaj čin koji pučanstvu "dade i posveti narodno ime", a put do narodnog jezika još je težji. Pravim, narodnim imenom Starčević drži samo ono "kojim se sam narod u svojem jeziku zove", a "ime Slavjanin" ne samo da nije vlastito, a još manje narodno, nego je ono samo općenita, europ-

⁸⁰ *Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu*, n. dj. str. 16.-17.

⁸¹ *Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu*, n. dj., str. 24.

⁸² Isto, str. 5.-6.

⁸³ Isto, str. 24.

⁸⁴ Isto, str. 6.-7.

⁸⁵ Isto, str. 7.

⁸⁶ Isto, str. 11.

ska riječ za označiti "sužnja".⁸⁷ Kao još jedan argument, kojim potkrepljuje svoju povijesnu interpretaciju, koja negira postojanje starih Slavena, a ujedno i mogućnost da se Hrvati drže Slavenima, navodi Starčević i činjenicu da u vrijeme nastanka država, hrvatske, bugarske itd. "neima ni občine slavjanske", te da nijedan narod svoj jezik nije nazvao "slavjanskim", nego imenom svog naroda. Razlog da nijedan narod nije želio primiti to ime nalazi on u njegovom sužanjskom "znamenovanju", kojeg su se Hrvati i Poljaci plašili.⁸⁸ "Stekliševom" zaključku - da "neima povjestničkoga dokaza, ni spomenika, ni traga, da su vaši Slavjani bili jedno ticlo budi po jeziku, budi po državi, ili da su imali budi kakov narodan jezik, budi kakovo narodno ime, o tomu ničemu neima ni sjene, a kamo li da ima dokazah ili razlogah, da se je ono pučanstvo zvalo Slavjani, ili da je govorilo jezikom sličnim jeziku hrvatskomu, ili poljačkomu, itd." - "prostodušnik", nakon iznesene argumentacije, ne može uputiti "ni bitna ni temeljita prigovora",⁸⁹ pa je prihvatio otkrivenu istinu, a u nastavku razgovora pokazuje da je usvojio i Starčevićev način razmišljanja te da je vlastitim "umovanjem" i on sposoban dati prilog učvršćenju te vizije povijesti, koja se nalazi u temeljima pravaške ideologije, kao opravdanje njezinih načela, te kao poticaj buđenju nacionalne svijesti hrvatskog naroda, različitog od svih ostalih.

Na kraju prvog razgovora Starčević je izložio i svoje mišljenje o budućnosti "Slavjanstva". Bio je uvjeren, da ako u dalekoj budućnosti dođe do jedinstva, da to za sve ostale narode, osim onoga koji ih "preteče u prosvjetljenju, u slobodi, u sreći, u veličanstvu" znači gubitak nacionalnog identiteta, raznarodenje, jer će im taj narod nametnuti svoje narodno ime, a ne slavensko koje je izmišljeno. Nakon što je iznio svoje viđenje prošlosti, a potom sliku daleke budućnosti, Starčević progovara i o svom vremenu, "sadanjemu sjedinjenju", te odlučno odbacuje mogućnost bilo kulturnog bilo političkog jedinstva. "Književno sjedinjenje" Starčeviću je "grieh i ludoria", praktično neostvarivo, jer koji god narod "nauči svoj jezik, riedko i težko ga ostavlja". "Sjedinjenje državno" mogu pak, prema Starčeviću, zagovarati samo ludaci i lopovi, nekoliko "črčkarah i žugarah", koji ne vide da to - osim što za to nema želje ni u jednog naroda - to i ne ovisi o njima te da će se Europa tome usprotiviti.⁹⁰ Za Starčevića je opredjeljenje za ili protiv slavenstva zapravo opredjeljenje ili za prosvjetljeni zapad, ustavni, liberalni poredak gospodarstva i društva, nacionalno oslobođenje i sjedinjenje, ili za sužanjski istok, despotsku, apsolutističku Rusiju nositeljicu pravoslavne ekskluzivnosti. Bez Rusije ne samo da ne bi bilo "Slavjanstva", nego je ona "njegovo ognjište", pa se stoga, upozorava Starčević, slavenstvo može izroditi ili u jednu državu, rusku, što bi u dogledno vrijeme značilo nestanak Hrvata u Hrvatskoj, ili u savez država, o čemu Rusija niti ne sanja, što je i pokazala gušenjem ustanka u Poljskoj 1863. godine. Ako bi do takva saveza ipak došlo, savezne države ne bi bile ništa drugo nego "ruskimi adjutanturami ili kapuraliami", stalno izložene stranom uplitanju i na udaru brojnih protivnika takva ujedinjenja, što bi za Hrvate i opet značilo propast.⁹¹ Hrvati su, ističe Starčević, "u onomu stanju, od kojeg do sdvojenja nije korak, nego samo stopa", i to zahvaljujući "Slavjanom".⁹² I ovaj Starčevićev zaključak upućuje na razloge njegova

⁸⁷ Isto, str. 10.-11.

⁸⁸ Isto, str. 11.

⁸⁹ Isto, str. 10.

⁹⁰ Isto, str. 13.-14.

⁹¹ Isto, str. 17.

⁹² Isto, str. 18.

žestokog napada na Narodnu stranku. U skladu s uvjerenjem da Hrvati svoj opstanak mogu osigurati jedino u samostalnoj hrvatskoj državi, ali i pod utjecajem zbivanja proteklih godina, u Starčevića je bio snažno prisutan osjećaj ugroženosti hrvatskog naroda, njegovih povijesnih i prirodnih prava, od daljnjeg širenja slavenske, odnosno južnoslavenske ideologije. Stoga se nije ustezao ni od najtežih riječi da bi pobornike tih ideja raskrinkao pred narodom, jer ti "lupeži rade proti naravi, proti Bogu, proti narodu, proti domovini, proti svemu što je dobro".⁹³

Nakon što je potpuno odbacio ideju slavenske uzajamnosti, mogućnost bilo kulturnog bilo političkog sjedinjenja tzv. slavenskih naroda bez pogubnih posljedica za Hrvate, Starčević je u drugom razgovoru izložio i razmotrio zahtjeve i ciljeve hrvatskoga naroda, koji ako se želi afirmirati i opstati mora shvatiti sadašnjost i graditi svoju budućnost na čvrstom temelju nacionalne povijesti. Ona pruža niz dokaza da Hrvatima nije potreban nikakav oslonac na druge "slavenske" narode, kao što su isticali nositelji južnoslavenske ideologije, jer oni imaju i snage i sposobnosti za samostalan i slobodan život u svojoj državi. Starčevićev interes za povijest nije specifičnost njegove nacionalno-integracijske ideologije. To je uobičajena pojava u svih integracijskih ideologija europskih nacija, kojima je "nužna historijska svijest s obavijestima o povijesnim zbivanjima kao opravdanjima suvremenih nacionalnih pokreta".⁹⁴ Starčević nije pristupao povijesti kao povjesničar, znanstvenik, nego kao ideolog, koji uvijek ima pred očima svoj cilj, samostalnu hrvatsku državu, u funkciji kojeg je i interpretacija povijesti hrvatskoga naroda, koja prvenstveno treba dati "narodu najčvršćiju polugu za velike čini".⁹⁵ Premda će cijeli razgovor biti vođen u znaku veličanja vlastitog naroda kroz njegovu povijest, otkrivajući u Starčevićevoj ideologiji snažan utjecaj romantizma, on će ipak na samom početku istaknuti da je "za sjedinjenje svih naroda, za jedinstvo celoga čovječanstva".⁹⁶ No najprije se svaki narod za sebe treba prosvjeteliti i usrećiti, istaknuo je Starčević, i tada, "eto vam sjedinjenja sama od sebe".⁹⁷ Jedino "prosvjetljenjem" ljudi i narodi mogu se osloboditi predrasuda, gluposti, nadutosti i sebičnosti te shvatiti korist koja im dolazi od sjedinjenja. Zato je to, prema Starčeviću uvjerenju, jedini put, a sila ili bilo koji drugi način mogu samo otežati ostvarenje toga cilja. Starčević od "prostodušnika" želi stvoriti pojedinca koji neće samo prihvaćati tuda mišljenja, nego će mu kriterij istine biti vlastiti razum.⁹⁸ Da je učenik shvatio njegovu namjeru potvrđuje "prostodušnikova" konstatacija da čovjek "nezna nego ono što promisli i po nekakoj način prisvoji". "Tko nerazmišlja, tko neprispodablja prošlost sa sadašnjosti, taj nevidi očita čudesa koja mu pod nosom bivaju", zaključuje "prostodušnik".⁹⁹ Potaknut sugovornikovom opaskom da je "pretežno, za nereći nemoguće, da se narod malešan, i slab, i siromašan, prosvetli i usreći", Starčević iznosi primjere iz povijesti kojima dokazuje da mali narodi nisu sami po sebi slabi, jer u "broju dušah" ne leži snaga naroda ili države. Samo je bitno "jesu li one sve duše srećne, da ih koja nepravedno netrpi". U nastavku objašnjava što smatra snagom naroda, prosvjetlje-

⁹³ Isto, str. 18.

⁹⁴ Mirjana Gross, *Suvremena historiografija; Korijeni, postignuća, traganja* (dalje: *Suvremena historiografija*), Zagreb, 1996., str. 148.

⁹⁵ *Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu*, n. dj., str. 24.

⁹⁶ Isto, str. 19.

⁹⁷ Isto, str. 20.

⁹⁸ Isto, str. 20.

⁹⁹ Isto, str. 20.

njem i srećom. Čovjek, tumačio je, nema drugog neprijatelja osim čovjeka i prirode. "Sav naš život stoji u borbi da nas se jedan proti drugomu osigura", te da prirodu podčini svojim potrebama. "Dobiće što ga koj narod u toj borbi izvojuje, ja smatram prosvjetljenjem, srećom, snagom naroda", a to znači i da ima više stupnjeva prosvjetljenja, zaključuje Starčević. Prema tim mjerilima on za najprosvjetljenije narode u Europi drži Francuze i Engleze. Objašnjavajući svoje mišljenje Starčević ne pravi razliku između naroda i države. Iako je nedvojbeno riječ o modernom pojmu naroda tj. nacije, sama po sebi razumljiva je pretpostavka da je to državno konstituiran narod. Starčević polazi od klasične političke tradicije populusa - državnoga naroda i pretpostavlja da naroda nema bez države.¹⁰⁰ Primat Engleza i Francuza pred svim ostalim europskim narodima proizlazi ne samo iz činjenice da su utemeljili svoje države, nego i iz Starčevićeva poimanja unutarnjeg ustrojstva moderne, građanske države. Ovi narodi bili su "raztrgani po državah, po staležih, po vierah, po različitim pučićih, barbari, prnjavci, oni to sve svladaše, sve pomiriše i složiše".¹⁰¹ Dakle, upravo su Englezi i Francuzi primjer kako različiti "pučići", tj. etničke grupe bez svijesti o svom jedinstvu i ulozi, zajednice različite i vjerski i socijalno, mogu steći i imati istu nacionalnu svijest, čuvstvo zajedničkog pripadanja te se organizirati i opstati kao jedna država. Da bi se svi ti raznovrsni elementi pomirili i složili i da bi država opstala treba riješiti osnovna pitanja koja se odnose na narod kao političku cjelinu. To su afirmacija prava i slobode svakog pojedinca, zakonima zaštićena prava osobe i imovine. Treba omogućiti građaninu tj. državljaninu da kao pripadnik državno konstituiranog naroda, nositelja suvereniteta, bude dionik vlasti. No, iako su to najprosvjećeniji narodi, Starčević ne misli da treba samo od njih učiti kako postati velikim narodom, nego i od svakog drugog naroda, "a najsigurnije je učiti od onoga, koj je činom pokazao da zna ono što ti hoćeš da se naučiš".¹⁰² Jedinne države iz čije povijesti se ne može ništa naučiti jesu Njemačka i Rusija. One se prema Starčeviću uvjerenju i ne bi trebale držati velikima jer njihovi narodi nisu slobodni i sretni. Jasno je iz naprijed izloženog zašto Starčević drži da se od despocije Rusije, "ognjišta slavjanstva" ne može učiti kako narod prosvjeteliti i usrećiti. Prema Nijemcima i njemačkoj književnosti on gaji samo prezir, jer ih "broji među najneznatnije narode", koji su sve što imaju postigli uz pomoć i zaslugom jedino Francuske. Da bi se prosvjetlili, oni moraju učiti grčki, latinski, francuski i engleski, što je dokaz da u svojem jeziku i književnosti nemaju što im treba. Do njihove književnosti "s a m o s l a v j a n i drže, pa vidimo kako su Slavjani napredovali". Starčević bi osobno više volio "buhe lovit nego-li učiti se iz njemačkoga knjižtva".¹⁰³

Ipak uz sva iskustva drugih naroda najsigurnije je učiti iz povijesti, jer "prava domaća povijest" najčvršći je temelj, u njoj "nema sanjarijah", premda se i ona može pretvoriti u "najpogibeljniji nauk", ako narod prihvaća i slijedi ljude koji mu podmeću sanjarije za povijest, upozorava Starčević "prostodušnika".¹⁰⁴ Stoga će u nastavku razgo-

¹⁰⁰ Pavo Barišić, *Filozofija države Ante Starčevića*, Filozofska istraživanja, 45., sv. 2., Zagreb, 1992., str. 381.; O Starčeviću poimanju pojmova narod, nacija, država, prosvjetljenje, opširnije vidi: Isto, str. 367.-382.; Isti, *Država i nacija u Ante Starčevića* (dalje: *Država i nacija*), Filozofska istraživanja, 50., sv. 3., Zagreb, 1993., str. 505.- 522.; Isti, *Filozofija prava Ante Starčevića*, Zagreb, 1996., str. 43.- 64.

¹⁰¹ *Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu*, n. dj., str. 24.

¹⁰² Isto, str. 23.

¹⁰³ Isto, str. 24.

¹⁰⁴ Isto, str. 24.

vora Starčević dati svoju interpretaciju hrvatske povijesti za koju je uvjeren da je prava, istinita i kojom će obezvrijediti "liepi plod mudrih slavjanskih moždjanah", koji Hrvate drži preslabim i preneznatnim narodom "bez prošlosti, bez sadašnjosti, bez budućnosti".¹⁰⁵ Starčević je još 1861. u Predstavkama županije riečke iznio uvjerenje da je cilj svih tih priča o slabosti, malenkosti i siromaštvu Hrvatske da se narodu nametne osjećaj manje vrijednosti, da izgubi samopouzdanje, te da se što lakše baci u naručje tuđincu.¹⁰⁶

Stanje u kojem se nalazi hrvatski narod upravo i jest posljedica tuđinske vlasti, jer, ističe Starčević, "nijedan, pamтите nijedan danas živući, narod Europe neima u svojoj prošlosti veće veličanstvo, nego-li ga ima narod hrvatski".¹⁰⁷ Upravo kroz otkrivanje snage i značaja hrvatskog naroda u prošlosti Starčević "prostodušnika" želi osloboditi tog pogubnog osjećaja manje vrijednosti, vraćajući mu vjeru u snagu i sposobnost hrvatskog naroda da ostvari velika djela, odnosno da se oslobodi sadašnjeg sramotnog položaja potčinjenosti i ostvari slobodu i sreću u samostalnoj hrvatskoj državi. Raditi o hrvatskoj slobodi pod bilo kojom drugom narodnošću, znači biti "Magjarolac, "neprijatelj, izdajica Hrvatske", urotnik "proti slobodi, i proti narodnosti, i proti obstanku Hrvatah". "Veličanstvo Hrvata" za Starčevića je neupitna činjenica; da bi se to utvrdilo, njemu ne treba ni Konstantina VII. Porfirogeneta, ni najnovije kritike njegova djela, tj. "nikakvoga povjestnika".¹⁰⁸ U tom pitanju ne priznaje historijsku znanost ni njezine autoritete. Prihvatiti suvremenu znanstvenu hrvatsku historiografiju Starčević doista nije mogao jer su hrvatski povjesničari željeli stvoriti profesionalnu historiju kao "narodnu znanost" koja će pružiti legitimaciju hrvatskoj nacionalnoj osobnosti, ali u južnoslavenskom okviru.¹⁰⁹ Starčeviću, dakle, povjesničari nisu potrebni, dovoljno je i najsigurnije logički razmišljati, "od učina na uzrok zaključivati", jer gdje postoji "učin, tu za-nj netreba izvesćah, nego su izvesća samo za doznati okolnosti učina".¹¹⁰ U ispravnost svoje "metode" Starčević "prostodušnika" uvjerava na primjerima iz ranog srednjeg vijeka. Hrvatski je narod "zauzeo ovu blagoslovljenu zemlju, i za na vjeka raztrgnuo pravu žilu obćenja medju kerštenim Iztokom i kerštenim zapadom", uspio je "upravo dve pole srdca raztaviti", on je kao kršćanski narod stvorio i očuvao, ondašnjim jezikom govoreći, barbarsku državu u srcu kršćanstva. Takvim činom, ističe Starčević, mogu se samo Hrvati ponositi. Dok su drugi "gospodivši narodi" došavši na zapad izgubili svoju narodnost, hrvatski je narod u svojoj domovini pohrvatio Rimljane, a i mnogi drugi narodi utopili su se u hrvatskoj narodnosti.¹¹¹ Još jedan dokaz u prilog tvrdnje o veličanstvu Hrvata Starčević nalazi u crkvenom jeziku za koji tvrdi da je "skovan u Hrvatskoj", a crkvene knjige da su iz Hrvatske otišle na sjever.¹¹² Starčević je u glagoljici i glagoljizmu otkrivao čisto hrvatski fenomen, poričući ulogu "njekakovi apoštoli". Nasuprot tome, Rački je 50-ih godina upravo u djelatnosti Ćiri-

¹⁰⁵ Isto, str. 25.

¹⁰⁶ Predstavke, Djela Dra Ante Starčevića, Knjiga II., Zagreb, 1893./94.; Pretisak (dalje: Predstavke, 1995.), Zagreb, 1995., str. 31.

¹⁰⁷ Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu, n.dj., str. 25.-26.

¹⁰⁸ Isto, str. 26.

¹⁰⁹ M. Gross, Suvremena historiografija, n. dj., str. 174.

¹¹⁰ Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu, n.dj., str. 26.-27.

¹¹¹ Isto, str. 27.-28.

¹¹² Isto, str. 29.

la i Metoda utvrdio slavenski duh i kršćanski sadržaj jer se njihova kršćanska misija protegla na veći dio Slavena. Rački je svoje tvrdnje o slavenskim apostolima formulirao u smislu kritičke historije u "slovenskom duhu", što je u praksi značilo pripremiti suvremenike za nacionalnu i kulturnu djelatnost u duhu slavenske tradicije. Osnovnu vezu između božje i ljudske akcije na slavenskom, a posebno na hrvatskom području on je našao u glagoljici, za koju je ispravno tvrdio da ju je stvorio Ćiril.¹¹³ Rački je potvrdu velike slavenske prošlosti, a time i suvremene ideje o slavenskoj uzajamnosti tražio i otkrivao u djelu solunske braće. Starčević je pak, polazeći od svojih idoloških premisa, negirao glagoljicu kao djelo slavenske kulturne prošlosti, te ju je pripisao Hrvatima, argumentirajući time snagu i veličinu hrvatske prošlosti. Snaga i znanje hrvatskog naroda, "očiti trag veličanstva", istaknuo je Starčević u nastavku, vidljiv je na svakom koraku diljem Hrvatske i u brojnim ostacima "podrtinah, dvorovah, gradovah".¹¹⁴ Za to spoznati "netreba pitati povest", već se treba samo osvrnuti oko sebe, "ove podertine najrazgovetnije govore, da narod hrvatski imadiše snagu, ukus, bogatstvo, a to sve jer slobodan, jer svoj bijaše", naglasio je Starčević već 1861. godine.¹¹⁵ Nakon svega do tada zavedeni "prostodušnik" zaključuje "na nami je prokletstvo da smo se pustili zaneti na sanjarije; dali smo se na slavstvo pod kojim Preisaknije ni lonac razbijen ni sazidan a kamoli da je šta većega učinjeno".¹¹⁶ Na "prostodušnikov" poticaj Starčević se upušta u interpretaciju spisa Konstantina VII. Porfirogeneta De administrando imperio (O upravljanju carstvom), ispunjavajući i ovaj put njegova očekivanja, jer je kao i u svemu i o tome imao "posebno mnijenje". Za razliku od znanstvene historiografije koja je iskazala rezerve i oprez glede vjerodostojnosti tog izvora,¹¹⁷ Starčević, koji s "prostodušnikom" "umuje" nad povijesnim podacima, nije se u carevu spisu "namerio na nijednu bitnu, na nijednu veliku težkoću, koja se ne bi dala pomoćju drugih pisacah, ili samom naravom stvari raztumačiti".¹¹⁸ Naveden da sam ocijeni Konstantina Porfirogeneta "prostodušnik" zaključuje da bi Hrvati i da nema toga spisa "imali veličanstven početak našega državnoga života, mi bi bili baštinci; nasljednici, dietca jednoga slavnoga, junačkoga naroda", tj. Avara koje su tako drugi zvali, dok su se oni sami zvali Hrvatima. No upravo Konstantin Porfirogenet piše da su Hrvati različit narod od Avara, da su izgradili svoju državu "na grobu oborskog veličanstva", što znači da su pobijedili najmoćniji narod koji se pojavio na pozornici svjetske povijesti u vrijeme seobe naroda. "Hrvati su narod gospodujuć, oni su svoju, hrvatsku narodnost protegnuli na sve narode koji nekada stanovahu po našoj domovini".¹¹⁹ Stare povijesne knjige pune su "hrvatskih činah", razmišlja oduševljeni "prostodušnik", ali da bi ih se razumjelo treba znati "osobito starinsku povjest čitati, i čiti-

¹¹³ Mirjana Gross, Počeci moderne Hrvatske, n. dj., str. 394.; O F. Račkom ocu ćirilometodske znanosti u Hrvatskoj vidi: Ivanka Petrović, Franjo Rački - Otac hrvatske Cyrillo-Methodiane, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, vol. 9., Zagreb, 1979., str. 47.-99.

¹¹⁴ Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu, n. dj., str. 30.

¹¹⁵ Predstavke, 1995., n. dj., str. 29.

¹¹⁶ Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu, n. dj., str. 30.

¹¹⁷ F. Rački je 1864. i 1865. u časopisu Književnik objavio u nastavcima kritičku analizu historijskih izvora. U raspravi Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku povjest srednjega vieka pozabavio se je i djelom Konstantina Porfirogeneta.

¹¹⁸ Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu, n. dj., str. 33.

¹¹⁹ Isto, str. 31.

ne ocjenjivat", jer pod starinskim imenima Huna, Avara, Turaka, Slavena i Madara pisalo se i o Hrvatima. Treba znati razabrati što se odnosi na Hrvate, a što na druge narode, jer to je "siguran ključ za otvoriti našu sjajnu prošlost". Na primjeru Madara Starčević "prostodušnika" upućuje kojim putem treba ići da se uvjeri "o neoborivoj istini toga nazora" te kako će sam otkrivati istinu u povijesti nevjerujući nikome.¹²⁰ Madare kao primjer Starčević nije izabrao slučajno. Kao i 1861.,¹²¹ Starčević je ponovno argumentima povijesti u spisu *Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu* obezvrijedio povijest Madara. Cilj je "Stekliševe" interpretacije mađarske povijesti bio da pokaže koliko je neznatna u usporedbi s hrvatskom te koliko je pozivanje Madara na nju bez osnove. Preduvjet da se spozna istina i vrednuju Mađari jest da "niste naravi slavske ili mamelučke", ističe Starčević. Iznoseći potom ocjenu do koje je "lahko" doći ako se ispuni navedeni uvjet, pojednostavljenom argumentacijom je ustvrdio, uspoređujući ondašnje tj. srednjovjekovne Hrvate i Madare, da su Mađari tek "pučić" koji se pojavljuje pod imenom Turaka, imenom koje se davalo i drugim pučićima, u vrijeme kad su Hrvati već imali svoju državu, kad su "lekcije davali Europi dok su je naučili svoje narodno ime", kad je Hrvatska bila puna zlata i srebra.¹²² Takvi su bili Hrvati u vrijeme kad "nisu marili za slavsku slogu ni za bratinstvo koje im o glavi radi, nego su marili i radili za se",¹²³ objašnjava Starčević, učeci "postodušnika" da shvati poruke prošlosti za sadašnjost, otkrivajući svrhu i cilj svoga "umovanja".

Na "prostodušnikovo" traženje da mu razjasni zašto drži "sve pučanstvo naše domovine za Hrvate", premda mnogi samo štokavce drže "za prave Hrvate", Starčević mu na to pitanje "po slavski" objašnjava pojam narodnosti.¹²⁴ Ističući da je svaki narod "smiesla različnih narodah, različne krvi" pa stoga "danas neima nigdje same čiste krvi Hrvatah iz VII. vieka", Starčević odbacuje poimanje naroda, kao zajednice koja se temelji na "čistoj krvi", odnosno na rasnom načelu. "Što imamo najčistije hrvatske krvi, to je u plemstvu Turske, ona bo se ovo 400 godinah najmanje mješa s tudjom krvi". Ovom tvrdnjom Starčević je ujedno zanijekao i vjeru kao primarni kriterij nacionalne identifikacije. Što se jezika tiče, i u tom pogledu se "narod izmešao kako i u onome krvi", pa iako je u hrvatskom narodu prevladala štokavština, sva su tri "podjezika" narodna, hrvatska i sveta. Ta su narječja samo dijelovi jednog, jedinstvenog hrvatskog jezika. Kao zastupnik hrvatske tronarječne tradicije držao je da ne preostaje drugo nego se držati štokavštine, ali treba "i kititi, poljepšavati i obogaćivati ju takodjer uresom njezinih obi sestarah". Narodnost je, kaže Starčević, "kako i sol ili kvas, pametno, naravno, upotriebljena ona obuzme svu hranu, pak itako njih samih, čistih, neima u hrani. Narodnost hrvatska, gospodivšega naroda, nadahnula je cijelo pučanstvo naše domovine, premda ove narodnosti čiste danas nigdje neima.(...) A danas, osim novih pojedinih došlacah, neima u našoj domovini, po jeziku, po narodnosti, naroda osim na-

¹²⁰ Isto, str. 35.

¹²¹ Predstavke, 1995., n. dj., str. 22.-25.

¹²² *Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu*, n. dj., str. 35.-36.

¹²³ Isto, str. 36.

¹²⁴ Za razjašnjavanje Starčevićeva poimanje pojma nacije P. Barišić je analizirao upravo ovaj dio spisa *Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu* (str. 36.-38.). Barišić je zaključio da Starčević na povijesnim i političkim elementima nacije kao političkoga naroda te hrvatske države kao moderne nacionalne države zastupa nacionalno jedinstvo cjelokupnog hrvatskog pučanstva nasuprot njegovoj krvnoj i jezičnoj izmiješanosti. Opširnije vidi: P. Barišić, *Država i nacija*, n. dj., str. 511.-

roda hrvatskoga".¹²⁵ Pravi Hrvat za Starčevića je svaki onaj koji posjeduje svijest o pripadnosti nekad "gospodivšem" hrvatskom narodu, koji nosi u sebi duh "gospodivšega naroda" te ga u suvremenim prilikama ropskog položaja svog naroda primjenjuje.¹²⁶ Prateći suvremena zbivanja u Europi, gdje se "radi o jedinstvu" tamo gdje ga nikada nije bilo, tj. u Njemačkoj i Italiji, Starčević je ogorčen na svoje suvremenike, "Slavjane, Magjarolce", koji hrvatsko narodno i državno jedinstvo raskidaju i cijepaju, izmišljenim sanjarijama truju narod, rade o njegovoj propasti. Ti "hrvatski Nehrvti" cijepaju hrvatski narod "nemilije i na tanje nego li su to učinili svi izvanjski neprijatelji Hrvatske, sva stoljeća, sve nesreće" koje su Hrvati do danas preživjeli.¹²⁷ Oni su najveća opasnost i prijetnja sreći i slobodi Hrvata, jer svojim izmišljotinama stoje na putu hrvatskom nacionalnom i državnom ujedinjenju i osamostaljenju. Izmišljajući u Hrvatskoj "narodnosti kojih u njoj neima", oni razbijaju jedinstvo hrvatskog naroda, a u "ime nekakove "trojedne kraljevine", u ime nekakovih Jugoslavjanah i Ilirah", negiraju hrvatsku državnost. Priznati te izmišljene narode i države za Starčevića znači odreći se hrvatskoga državnog prava, na kojem on, uz prirodno pravo, temelji svoj zahtjev za samostalnom hrvatskom državom.

"Prostodušnik" je zadovoljan razjašnjenjima i predočenim dokazima. "Dokazaste kako valja, da cielo pučanstvo medju Macedoniom i Njemačkom, medju Dunajem i adriatičkim morem, ima samo jednu narodnost, samo jednu domovinu, samo jedan život, život hrvatski". Shvatio je veličinu Hrvata u prošlosti, došao je k sebi, sposoban je pred zadovoljnim Starčevićem, koji vidi da je sjeme njegova nauka palo na plodno tlo, i "znanstveno razjasnjivati tko je uzrok današnjemu stanju Hrvatah". U ropski položaj Hrvatsku su doveli ljudi koji žive od izdaje i spletke, "dok su dovršili Ilirstvo, eto Slavstva, Jugoslavstva". Oni, zaključuje "prostodušnik", "cijepaju narod na toliko stranakah koliko ima tudjinacah od kojih se oni čemu nadaju", Hrvati su im preslabi da budu svoji, ali su im svemogućći "kada se radi tudjinu braniti".¹²⁸

Kao što je do spoznaje o veličanstvu hrvatskog naroda došao razmišljanjem, "umovanjem", nad povijesnim činjenicama, Starčević na isti način spoznaje i svoje vrijeme. Na "prostodušnikove" riječi "u narodu neživite, pak niti nemožte znati ni vjerovati kako je u narodu", "Stekliš" odgovara da i "goveda žive u narodu, pak znadu -li kako je narodu"- Za spoznati pravo stanje naroda dovoljno je znati tko je kriv za postojeće zlo te kako se ono može ukloniti, "poznajte čovjeka, naravu državnih i gospodarstvenih načelah, i ništa više, nego siednite, primicrajte ona načela Hrvatom i Hrvatskoj, pak, bez-da i vidite a kamo da pitate seljaka, ili zanatnika, ili vlastelina, vi ćete bolje i točnije doznati njihovo stanje nego-li ga poznadu oni sami, ili naše trgovačke komore, ako neznadu ili nepaze na ova načela. Tako ćete doznati ne samo kakovo im je stanje, nego ćete se osvjedočiti, da ono mora biti takovo, da niti nemože drugačie biti."¹²⁹ Starčević savjetuje "prostodušnika" da u svojoj sobi razmišlja, da nastoji "poznati uzroke i njihove prave, naravske posljedice", jer ako radi drukčije onda je "gotov Magjarolac". "Gledanjem i slušanjem dolazi se do opažanjah; do znanja dolazi se samo razmišljanjem nad sigurnimi opažanji, zaključivanjem od uzroka na posledicu ili povratno".¹³⁰ Tako je Starčević upućujući "prostodušnika" iznio i svoje životno uvjerenje.

125 Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu, n. dj., str. 37.

126 M. Gross, Čovjek Ante Starčević, n. dj., str. 46.

127 Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu, n. dj., str. 38.

128 Isto, str. 39.-40.

129 Isto, str. 40.-41.

130 Isto, str. 41.-42.

Polazeći od čistog načela kao apsoluta on mu je želio prilagoditi stvarnost, pri čemu je težište i ishodište njegovih misli bilo razmišljanje u vlastitoj sobi.¹³¹

Starčević je čvrsto uvjeren da hrvatskom narodu ne može biti bolje dok "nepočme sam razmišljavati i uredjivati svoje poslove", odnosno dok ne prepozna i raskrinka tuđinske sluge u svojim redovima, tj. Mađarolce, i ne uspostavi samostalnu hrvatsku državu u kojoj će sva pitanja rješavati u skladu sa svojim potrebama. Sve što Hrvati dobiju od tuđinaca izraz je njihovih, a ne hrvatskih interesa. To je razlog zašto Hrvatskoj ništa dobrog nisu donijele ni "železna cesta" ni sloboda obrta. "Šarlatani" koji su se za njih zalagali "nisu znali ni stanje naše domovine, ni naravu železne ceste, nego su trubili jer su čuli da je to drugdje dobro".¹³²

Približavajući se kraju razgovora iz usta osviještenog "prostodušnika" potekla je bujica žuci i pogrda, najtežih riječi na najveće neprijatelje Hrvatske i hrvatskog naroda, na "Mađjarolce"- Narodnu stranku, na "najglupije pučanstvo što ga ima Hrvatska", "lupeže", "izdajice", "krvoloke", "smrad", "nakot" koji je "Hrvatsku izdao svakomu tko je to želio".¹³³ O tome kako tu od Mađarolaca pripremljenu "sramotu i pogibelj" otkloniti, Starčević ne želi razgovarati, jer "to pitanje zasieca u politiku" do koje njemu nije. On se ne želi baviti svakodnevnim praktičnom politikom, on tumači načelo, ali ne i način kako ga oživotvoriti. Svoju ulogu on vidi u ispiranju prašine iz očiju hrvatskom narodu, u njegovom prosvjećivanju, pripremanju za život u samostalnoj i nezavisnoj hrvatskoj državi. "Što ima narod hrvatski raditi; to ako hoće neka pazi narod hrvatski. Ja nisam diktator Hrvatah, ter, u njihovo ime, sve kad bi i htio, nemogu govoriti. A što se mojih osobnih nazorah dotiče, znate, da spadam medju Stekliše u stranku prava. Neznam kolko nas ima ovakovih. Nikad nisam gledao koliko nas je kojega mnjenja, nego sam nastojao da ostanem na pravu, na zakonitu temelju".¹³⁴

Pokušavajući proumiti probleme svoga vremena, a pri tom uvijek prateći i prilike u Europi, gdje su se nacionalni pokreti u raznim zemljama rascjepkanim ili pod stranom vlašću slijevali u pokrete za sjedinjenje i oslobođenje, Starčević je vjerovao da će i njegova ideja hrvatske nacionalne države uživati više podrške, negoli ideje onih koji namjerno zatiru ono što hrvatski narod ima, negoli ideja o južnoslavenskoj državi u kojoj štoviše, kao što sam već navela, Europa gleda sredstvo ruske penetracije na zapad. Stoga on ističe "ako me jači, proti pravu, baci u blato, a ja gledam da se iz blata izvučem, ja sudim da se prije bude tko našao za-da mi ruku pruži i da me izvadi, nego li bi se našao kad bi se ja sam u blato uvalio ter bi se u njemu hotice davio".¹³⁵

Na kraju "prostodušnik" iznosi zaključak "da je politika svih Hrvatah, i ona Steklišah, jedna i ista", te "da sami Stekliši imaju pravan temelj, da sami oni znadu što hoće, da sami oni rade o dobru domovine, da oni ovaj čas neimaju snage, nego znam da ta snaga stoji samo od volje, i da će narod hrvatski u tu svrhu dati svu svoju volju, svu snagu", a kad se to dogodi, "druge će nam tice pjevati".¹³⁶

¹³¹ Vidi: M. Gros, Povijest, n. dj., str. 133.

¹³² Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu, n. dj., str. 41.

¹³³ Isto, str. 42.

¹³⁴ Isto, str. 43.

¹³⁵ Isto, str. 43.

¹³⁶ Isto, str. 44.

Starčević ne zna kada, ali je siguran da će vrijeme donijeti pobjedu njegova načela, da će nadahnuti hrvatski narod te da će samostalna hrvatska država oživjeti kao izraz snage i volje cijeloga hrvatskog naroda. Vjeru u pobjedu pravaških načela Starčević je u Zvekanu izrazio stihovima:

Ja se nadam da Hrvati
Na svoju će nogu stati.
Da će tražit sreću, slavu
U slobodi i u pravu;
Da svojakat neće tudje,
Da već neće bit orudje;¹³⁷

Ja se nadam da Hrvati
Na svoju će nogu stati.
Da će tražit sreću, slavu
U slobodi i u pravu;
Da svojakat neće tudje,
Da već neće bit orudje;¹³⁷

Pojedinac može živjeti od danas do sutra i gledati samo na "zalogaj svagdanjega kruha", ali narod, naglašavao je Starčević, neumire, pa zato treba misliti i raditi za daleku budućnost. "U radnji, u štednji, u prosvjetljenju danas stoji znanje, ugled i imanjenje, a u tome smo svi mi narodi na iztoku skoro sasvim jedanaki".¹³⁸

Kroz obračun sa "slavjanstvom" i "jugoslavstvom" Narodne stranke Starčević je u Zvekanu izložio i vanjskopolitičku orijentaciju pravaša. Osim u spisu Bi-li k Slavstvu ili ka Hrvatstvu i u drugim priložima u Zvekanu porekao je značaj i smisao "slavenskoj" politici, a time i mogućnost oslonca na Rusiju u vanjskoj politici. U tom smislu često je sarkastičnim tonom spominjao Poljake, koji su mu bili najeklatantniji primjer "slavjanske" uzajamnosti i pravih namjera Rusije. Poruka je bila nedvosmislena. Pogledajte Poljake i bit će vam jasno što hrvatski narod može očekivati, ako prihvati te pogubne ideje. Tako, između ostalog, u "Osnovi ruskog ustava" Starčević navodi: "Povlastica za Poljake. Tko je rođen u Poljskoj može se dati i odmah zakopati. (...) Sloboda domovine i druga skupociena dobra poljskih vlastelinah uzeti će ruski erar u sahranu, da se time uklone povrieci vlastništva. (...) Nezadovoljnici mogu držati skupščine u Sibiriji..".¹³⁹ "Sigurne viesti" javljaju iz Petrograda da je ruska vlada "velikodušno odlučila Poljsku opet reintegrirati, najviše da Nijemcima oduzme strah pred Panslavizmom".¹⁴⁰ Svoje mišljenje Starčević je izrazio stihom:

Ljubim i Ruse
Ondje, gdje stoje,
Ako-l odbruse
S Poljske - - - - - još dalje.¹⁴¹

Ljubim i Ruse
Ondje, gdje stoje,
Ako-l odbruse
S Poljske - - - - - još dalje.¹⁴¹

Što se tiče odnosa prema Srbima tj. susjednoj Srbiji, Starčević se da bi izložio svoj stav, poslužio poslovicom koja je bila osnovica vanjske politike Rimljana. Tri su zla prevelika i jednaka, govorili su Rimljani, "nerodica, pošast i susjed", ističe Starčević i dodaje da dok su se držali te izreke nisu imali nikakvih zapreka i teškoća.¹⁴² Prepričava-

¹³⁷ Nada - Zvekan, 15. veljače 1867./3.

¹³⁸ Fantasta i nijednostranik - Zvekan, 15. lipnja 1867./11.

¹³⁹ "Osnova ruskog ustava" - Zvekan, 1. srpnja 1867./12.

¹⁴⁰ Zvekan, 15. veljače 1867./3.

¹⁴¹ Zvekanova poskočica - Zvekan, 15. studenog 1867./21.

¹⁴² Motrilo, svojemu sinu - Zvekan, 1. svibnja 1867./8.

jući razgovor s jednim "učenim Srbijancem", svojim starim prijateljem, Starčević također upozorava da se Srbi, za razliku od Hrvata, ne zanose "slovinšćinom", nego da se njome samo lukavo koriste. Na upit "da - li se i kod njih svcobća slovinšćina, ili bar užja uvadja" Srbijanac mu je odgovorio: "Tako ti Boga, nebudali, (...), mi isključivo mislimo srbski, no kadšto za paradu izgovaramo i one rieči, što si ih ti spomenuo." Još mi je rekao, nastavlja Starčević: "vi se na vašu štetu obzirete na druge premnogo, kano što opet mi premalo".¹⁴³ "Slavjanstvo" i "Jugoslavstvo" za Starčevića su prijeki put u "Srbstvo", u "Srbsko carstvo".

"Ostaj Slaven, moj nebore!
Van da možeš Srbalj biti—¹⁴⁴

Starčević u Zvekanu u pitanju vanjske politike ostaje dosljedni pristalica Francuske i Napoleona III.¹⁴⁵ Kao i o mnogim drugim pitanjima, načelni stav o vanjskoj politici izrazio je stihovima:

<p>"Politiku znat je muka, Tu je treba svu Europu Poznavati sve na stopu; Uz položaj zemlje svoje. Kako stvari drugdje stoje? U čem Seina sekundira? Kako Themsa, kako Neva? Korist svakog što zahtjeva? Koja sredstav svaki broji? Saveznici u čem? Koji? Gdje m o r a d u uprav biti?</p>	<p>Gdje m o r a d u se raziti? Ovo tekar on dokuči, Koj povjesti mnogo uči, Motri Note, ambassade, I journale prve znade, Ne od jučer, već kroz ljeta, Komu nije glava speta Sveslavjanstvom, nit ga vjesti Nemških novin mogu smesti, Koj sve pozna časopise, Od hebrejah koji vise." —¹⁴⁶</p>
---	--

Izneseno gledište dobilo je potvrdu i obrazloženje naročito u Kvaternikovim člancima u pravaškim glasilima 1868.-1871. Pišući navedene stihove Starčević je nedvojbeno imao na umu Kvaternikovu djelatnost i iskustvo.

Svoje vanjskopolitičko opredjeljenje Starčević je u Zvekanu istaknuo i objasnio riječju i karikaturom. Na značaj i ulogu Francuske u Europi ukazao je likom Napoleona III., rušitelja "Svete alijanse", saveza Rusije, Pruske i Austrije, koja se pozivala na vlast vladara "po milosti božjoj" i na svoje pravo intervencije protiv svakog liberalnog i nacionalnog pokreta.

Uz karikaturu dvojice Rusa, Filareta i Igora, koji vodom polijeva ruske časopise

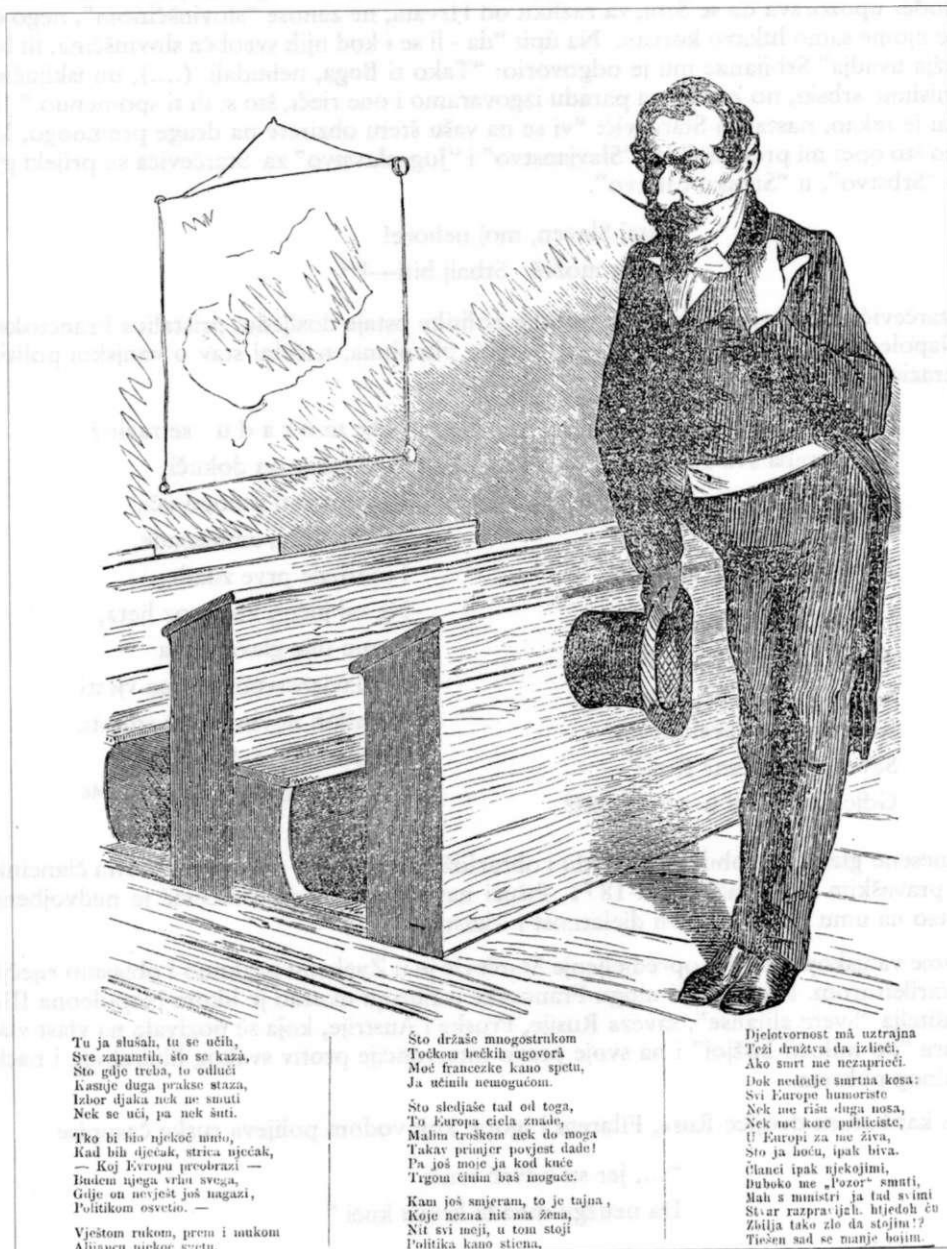
"... , jer su odveč vrući
Da neužgu možda krova kući."

¹⁴³ Novela Zvekanova - Zvekan, 15. ožujka 1867./5.

¹⁴⁴ Fragmenta ex libris metamorph. - Zvekan, 15. rujna 1967./17.

¹⁴⁵ Ljerka Kuntić, Vanjskopolitički pogledi pravaša od g. 1858.-1871. (doktorska disertacija u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu), Zagreb, 1961., str. 693.-695.

¹⁴⁶ Prilog 18. broja Zvekana, 1. listopada 1867.

Zvekan, 1. rujna 1867./16.

Starčević objašnjava kroz Igorova usta rusku politiku u istočnom pitanju i svoj profrancuski stav:

Nas bi bile Slavske zemlje pune:
 Ali Francuz briše tu račune,
 Baš donekle nješta mi dopušća,
 Al ne preko Dunavskoga ušća.¹⁴⁷

Nasuprot ruskoj politici penetracije pod plaštom "slavjanstava" stoji, uvjeren je Starčević, ne samo Francuska nego i cijela zapadna Europa :

Zapad bo neće
 Svatove zimske,
 Da Rus nameće
 Ukaze njemu.¹⁴⁸

U vrijeme kad Francuska vodi glavnu riječ u Europi, a "stric Rujo sve još drima", Starčeviću je smiješna i besmislena nada koju Pozor, odnosno Narodna stranka polaže u Rusiju.

Idi teco ne budali,
 Bože daj da bude skoro
 Ta neprojde ni čas mali
 Al to ide odviše sporo,
 I eto k nami braća Rusi
 Dok će k poslu stric se spravit
 Pa da vidiš kak se brusi.
 Himnu ćemo zaboravit.¹⁴⁹

Sredinom 1867. u Hrvatsku se vratio i Kvaternik, koji u Zvekanu nije surađivao, ali ga je od početka izlaženja primao u Italiji. Kvaternikov povratak Zvekan je popratio na sebi svojstven način. Na duhovit način Starčević je u članku Liberalac Samostalac najavio nešto za "Praktičnike najznamenitije"- Eugena Kvaternika. Ismijavajući "Praktičnike", koji su uz mnogo truda uspjeli tog "stekliša" tek nakratko ukloniti s puta, Starčević je najavio njihov budući zajednički rad. Pažnju zaslužuje Starčevićev opis kako narodnjaci doživljavaju njega i Kvaternika. "Osim za lulu, za tabakeru i za Plauta, Starčević nemari za nikoga, za ništa na svijetu. To je čovjek bez srca, bez duše, bez Boga, bez vjere, bez uma, prije ćeš iz leda izkresati iskru nego od njega dobiti najmanju koncesiju, (...): Kvaternika je moći razljutiti, on i u ljutitosti govori iskreno, i što je po nas najbolje, on se s nami barem razgovara, on je žestok, on je dakle napram Starčeviću angjeo nebeski.(...) on (Starčević- o. p. J. T.) je vazda isti, vazda jedan, vazda demon Praktičnikah". Starčević je također dobro predvidio da će narodnjaci ponovno pokušati moralno diskreditirati Kvaternika, jer je to za "proste ljude" jedan od naj-

¹⁴⁷ Zvekan, 15. rujna 1867./17.

¹⁴⁸ Zvekanova poskočica, Zvekan, 15. studenog 1867./21.

¹⁴⁹ Dialog medju Pozorom i Agramericom - Zvekan, 1. listopada 1867./18.

čvršćih argumenata.¹⁵⁰ U jednom od sljedećih brojeva Zvekana nastavio je predviđati postupke prema Kvaterniku i sebi osobno. Da bi spriječili da se narod povede za "zanešenjaci" koji govore "o naših pravih", Starčević je upozoravao da će "Pozoraši" ponovno pokrenuti u vezi s Kvaternikom pitanje "religiozne tajne", a da će "o onom drugom" tvrditi "da antichambrija po dvoru baruna Raucha, da se je s ovim pobratio i zavjerio mu se uređivati mađjaronski list, koji će biti pravo ruglo i sramota za narod, zastupan velikom-narodnom-federalističko-sveslavjansko-akademičko-sveučilišnom i eventualno-narodno-muzejskom našom mučeničkom strankom".¹⁵¹

Starčević je često u Zvekanu spominjao da ga Narodna stranka optužuje da je branitelj "ustavne stranke" tj. "Magjarona". Osim što je na napade odgovarao protunapadima prozivajući "Praktičnike" i Strossmayera zbog suradnje s mađaronima 1865., Starčević je na stranicama Zvekana pokušao dati i odgovor na tu "odgonetku". Pitanje odnosa pravaša prema unionistima ostalo je stalno prisutna tema u pravaškim glasilima do 1871. godine.

"Pozor", isticao je Starčević, danas napada "Magjarone" da potkopavaju prava Hrvatske, premda zastupaju isti program kao i 1865., kad su bili "fuzionirana firma s narodno-liberalnom strankom". Strossmayer je na Saboru 1865., nastavlja Starčević, "najsladnjim riječima branio hrvatske velikaše, da ti je upravo duši godilo, isto tako kovao je u zvijezde veleduše braće Magjarah (...) i psovao Austriju, a kasnije kad je govorio za Austriju psovao Magjare, dočim dr. Starčević nije za Magjarone i Magjare još ni govorio".¹⁵² Objašnjavajući svoj stav prema mađaronima Starčević je polazio od teze "da oni dosada nisu učinili ni zlo ni sramotu po Hrvate" kao "Magjarolci", koji su na posljednjem Saboru nanijeli Hrvatskoj više štete nego "svi magjaroni prve periode" do 1860. Iznoseći ukratko "povjest" mađarona Starčević je istaknuo da se za njih nikada ne bi ni znalo da nisu neki "kolovodje književnoga preporoda" počeli "ideju Ilirstava" miješati sa "Sveslavjanskom". Više plemstvo, tj. aristokracija, većinom je imućna, dake i neovisna, i zato "redko je čija već ponajviše svoja". Samo je osobiti politički interesi mogu ponukati "da se ona na s t u d i u m n a r o d n o s t i daje". U onim okolnostima 1848., objašnjava Starčević, aristokracija se pobojala za svoju budućnost i prava, jer joj se "Ilirstvo više činilo političkom splietkom nego-li literaturom". Da je bilo više takta veći dio aristokracije našao bi se pod "crven kapom". Jednog takvog mađarona, koji je ispočetka bio za "crven-kapu", ali koji je bio "nerazborito od naših uvriedjen" slušalo je brojno niže plemstvo i "evo ti tako zvanih Magjaronah, neznajućih ni riečice magjarski već vičućih: Vivat naše stare pravice, dole s Ilirci." Sva krivnja tih mađarona bila je u težnji "da bude status, qui ante", a najveći dio njih bio je pasivan, zaključio je Starčević. Sa 1860-om počelo je prema Starčeviću novo razdoblje "s veće strani nepravedno nazvanih magjaronah". Pod dojmom "Bachove sisteme" veći dio plemstva i honorata poželjeli su se "s Mađjari na s v a k i n a č i n poravnati", a s njima su se sdružili i "magjaroni prve periode". Većina u Saboru 1861. bila je "njim protivna" i točno je precizirala uvjete sdruženja. U toj većini, naglašava Starčević, bilo je i takvih koji su "s početka sakrivali maneuver te su s Rajhsratom koketirali", a to su oni isti koji su 1866. slične manevre "čerali". "Pozorašima" je, zaključuje Starčević, mađaron svatko tko se s njima "nedrži".

¹⁵⁰ Liberalac Samostalcu - Zvekan, 1. srpnja 1867./12.

¹⁵¹ Naputak - Zvekan, 15. kolovoza 1867./15.

¹⁵² Nova fuzija Zvekana i Pozora - Zvekan, 1. lipnja 1867./10.

“Magjarolci viču na Magjarštinu” samo zato da sakriju i obrane “Tirolštinu koja je takodjer po nas njihova stečevina i njihova prava svrha”.¹⁵³ Madaroni su za Stračevića bili stvar prošlosti, tim više što u njihovoj djelatnosti nije vidio ništa opasno. Držao je da će se oni ubrzo uvjeriti u prave namjere Austrije, te da će i Mađari i mađaroni shvatiti zabludu, a tada će se, bio je uvjeren Starčević, prikloniti njima, a ne Tirolcima.¹⁵⁴ Povijest će, predviđao je Starčević, “u svakom slučaju koliko toliko magjarone izpričati”, dok će “tako zvane domorodce kano izdajice naroda ožigošiti a mnoge druge slijepim orudjem reakcije smatrati”.¹⁵⁵

Osim navedenoga, Starčević je u Zvekanu znatnu pažnju pridavao odgoju djece. Pravi odgoj i obrazovanje mladeži držao je temeljnim preduvjetom nastanka, ali i očuvanja buduće hrvatske države. Načelo, duh i sadržaj odgoja najbolje je shvatio Sokrat, istaknuo je Starčević, kad je rekao: “najprije naučite čovjeka, kako će postati kriepostan i srećan, uklonite pačke, koje mu to zabranjuju, pa kada tako budete gotovi s čovjekom, onda istraživajte i učite naravu zvjezdah i drugih stvari, koje nisu čovjek”. Djecu treba najprije učiti ono što će im u životu koristiti, čime će se služiti kad odrastu. Tek nakon toga, ako netko želi ili mu je potrebno za “posebnu struku života” može učiti i nešto drugo. Kod nas, istaknuo je Starčević, djeca izgube najljepše doba života “učeci se buhe, švrake, kamenje, itd. stvari, stvari uz koje ostaje srce pusto, um se zatupljuje, pamtenje se uzbija”. Takvim odgojem djeca postaju lijena, a kad odrastu ne znaju obuzdati niti pravim putem zadovoljiti svoje potrebe, nego “baserljajuć bez stalna pravila, zanašaju se na svašto, a kod nas, to će reći ona se dadu na sve što ne valja”.¹⁵⁶ Za Starčevića primarne vrijednosti su duhovne, moralne i one djeci trebaju biti usadene odgojem. Vrhovno načelo “duševnog naobraženja” u Hrvatskoj je “tudje ljubi, svoje preziraj”, konstatirao je Starčević, pa se stoga djeca najprije uče omrznuti svoj jezik i običaje, svoj narod i njegove svetinje. Štoviše, izdajstvo je i ruglo u društvu se služiti hrvatskim jezikom.¹⁵⁷ Za ljubiti svoje treba “naobraženja i ljubavi za svoje” ili još bolje rečeno “treba uma i značajna srca ili bar jednoga od obajuh”. Gdje toga nema, objasnio je Starčević u liku Jadre, “tu ti se govori svakako, samo ne onako kako narod, jer se traži u tudjinstvu posudit iskru, što ju kod kuće nisi kadar il nećeš primit misleć, što je izvan tvog vidika, da je nebeska dika”.¹⁵⁸ No uzrok tome zlu “nedolazi od nas”, zaključio je, nego nam se “donaša, nacjeppljuje”. Na primjer, objasnio je Starčević ironično, danas je “Tirolac” u Hrvatskoj kao u svojoj kući i po toj “obstojnosti” treba i djecu odgajati. Tako misle “praktične glave”, ali ne i “vetrenjaci”.¹⁵⁹ Međutim, nadvladalo je mnijenje: “da treba naukovne predmete kod mladeži veoma razširiti, tako da je mladić, izvršiv tečaj naukah vješt filolog c o m m e i l f a u t u staro-slavenščini i u jugoslovenščini i u široj slovenščini i u obćoj slovenščini dakle i u lužičkoj slovenščini, a to ne samo etymologično već i arheologično i političko”. Što se tiče filologije, nastavio je Starčević, osnova glasi: “uz najobširniju slovenščinu, da mladić potan-

¹⁵³ Prelekcije - Zvekan, 15. rujna 1867./17.; Naravić. Ugladjenović. - Zvekan, 1. kolovoza 1867./14.; 15. studenog 1867./21.

¹⁵⁴ Pismo Starčevića Accurtiju od 28. kolovoza 1867.

¹⁵⁵ Naravić. Ugladjenović. - Zvekan, 15. studenog 1867./21.

¹⁵⁶ Spectabilis poglavitomu - Zvekan, 15. veljače 1867./4.

¹⁵⁷ Žensko odgojilište u Japanu - Zvekan, 15. veljače 1867./3.

¹⁵⁸ Razgovori u Krajini - Zvekan, 15. rujna 1867./17.

¹⁵⁹ Poglaviti spectabilisu - Zvekan, 15. ožujka 1867./5

ko poznaje klasičnost grčku i Latinsku, od živućih osobito Njemačku radi liepo izraženih mislih Schillera u njegovih izvrstnih četiri dramah”, a pri svemu tome nije bitno što ne zna sastaviti rečenicu na hrvatskom.¹⁶⁰ Ja dopuštam, rekao je Starčević, “da sadanja mladež učí m u l t a al neznade m u l t u m”, a “multum” je tamo, objasnio je, “gdje je intensio, gdje je znanje prošlo u krv i sok”. Površno i “bljutavo” znanje ne samo da ne može prosvjetliti i koristiti, nego štoviše može škoditi, ako zbog ničeg drugog time što se gubi vrijeme.¹⁶¹

Svoje mišljenje o kulturnim i prosvjetnim prilikama, sustavu vladajućih “vrijednosti” u Hrvatskoj, kao i o krivcima za postojeće stanje i o njihovim ciljevima Starčević je sažeo u stihovima:

“Sladka braćo, Kulturtregerovci,	U Hrvatskoj svatko ima kruha,
Doveli vas “Domorodci” stari,	Osim samih Barbarah, Hrvatah,
Uzdržali oni s “Rodoljubi”	I pravo je, jer su bez kulture.
S vami cvate i vehne Hrvatska.	Vaš naraštaj nosi naočnjake,
Vi kulturom zemlju obasjaste:	Već i mladić ćelave je glave,
Pravi nam se urcušand povrati,	Dokaz očit o duboku znanju.
Za ženidbu muškarci nemare,	Nije šala, desetke godinah,
Svatko hoće da je gospodinom,	I dan i noć čita, napinje se.
Riedki hoće da se posla prima.	Da Hrvate izjednači crvu,
Vaša zduha narod preobrazi,	To za volju skupnih interesah;
Iz Hrvata stvoriste Slavjana:	To za ljubav i slogu Slavjansku; ¹⁶²

Nasuprot Starčevićевой težnji da moralnim preporodom hrvatske inteligencije, a potom i cijelog naroda, položi duhovne temelje za samostalnu hrvatsku državu, stajale su, dakle, Austrija i njezini “sluge” u Hrvatskoj, Narodna stranka. Nepriznavanjem hrvatskih kulturnih dostignuća i ujedno nametanjem tuđih, njemačkih i “slavjanskih”, te odgojem kojem je svrha održati hrvatski narod u neznanju i moralno ga iskvariti cilj im je, bio je uvjeren Starčević, spriječiti prosvjetljenje i napredak Hrvata da bi ih lakše zadržali u “sužanjstvu”. U liku Grabancijaša djaka opisao je Starčević hrvatsku mladež svoga vremena riječima: “Većina današnje mladeži malo je danas starcem na radost, jer dočim supoglavje upravo majmunski cvikerom na nosu radi, da kopira velikaša ili gentlemena, itd. to ti drugi bez razlike dobe boravi po čitave noći po krčmah, kavanah itd., karta se i bije s krčmari (...), jednom rieči čini sve što je moguće, da vodi što ugodniji život...”.¹⁶³ Veći dio mladeži izgubio je također i poštovanje prema starijima. Baveći se pitanjem odgoja Starčević je istaknuo da su seoska djeca “kad polaze škole razmjerno bolja od varoške” i to “i glede ćudorednosti i glede naukah”.¹⁶⁴

Kod nas djeca uče sve, samo ne ono što bi trebalo potvrditi hrvatsku poslovicu: “muž drži samo jedan ugao, a žena drži tri ugla kuće”. Žene se odgajaju, držao je Starčević, da ne cijene vrijednosti obiteljskog života. Te, kako ih naziva, “moderno izobražene

¹⁶⁰ Novela Zvekanova - Zvekan, 15. ožujka 1867./5.

¹⁶¹ Reminiscencije II. - Zvekan, 1. lipnja 1867./10.

¹⁶² Magjarolci, financierom, na budi-razstanku - Zvekan, 1. rujna 1867./16.

¹⁶³ Grabancijaš djak i Zvekan - Zvekan, 15. travnja 1867./7.

¹⁶⁴ Reminiscencije II. - Zvekan, 1. lipnja 1867./10.

dame" odgajaju se samo za ples, zabave, kazalište, čitaju samo njemačke i francuske romane, a hrvatski drže jezikom "prostije klase". Šivati, prati, plesti i kuhati netrebaju znati, štoviše "bježe od svakog posla, kao vrag od propela".¹⁶⁵

Starčević nije mimošao ni stanje "naobraženja u zemlji obećanoj", odnosno Krajini. Škola u Krajini ima "svakojakih". Na višim školama uglavnom su namješteni ljudi "koji samo njemački umiju, te nemogu okužiti mladoga krajišnika Hrvatstvom", a učitelji u nižim školama uglavnom su Nijemci. U "tih se manjih školah uči sve, što bi moglo koristno biti za pisanje raporata". Schilleru i Goetheu, rugao se Starčević, srce bi u grudima zaigralo čitajući te raporte, te "divne proizvode priciepljenoga njemačkoga duha i njegove prosvi-ete". Dosada se mislilo "po pauriji", nastavio je s podsmjehom, da graničari govore hrvatskim jezikom, no prošle je godine ravnatelj realke u Rakovici, Nijemac, "dakle filozofičan, učen, pravi jamac znanosti i istine", pronašao da "obrazovani grenzjunglingi govore bolje njemački, da su dakle Niemci". Što se tiče uređenja "zemaljskoga raja", naravno da o ustavu ne može biti ni govora, jer ga nema ni u pravom raju. Od naselja u Krajini ima najviše sela ispred čijih kuća stoje "klepala", koja su nekada upozoravala na provale Turaka, a danas "stoje još samo zato, da se vidi, kako je potrebit daljnji obstanak vojničke krajine". Starčević je također istaknuo da je u Krajini, premda zabranjeno, još uvijek prisutno fizičko kažnjavanje. "Tko nezna slušati, taj se nauči ljeskovine, koja spada u botaniku".¹⁶⁶ Fizičko kažnjavanje spomenuto je i u razgovoru Koste i Jadre:

Kosta: Tučnja je umrla vele, da se nesmije tući - stoji na papiru.
Jadre: Jest nesmije se tući na papiru - nego na klupi.¹⁶⁷

Starčevićeva satira svojim tonom i formulacijama prije je u javnosti trebala izazvati bijes i ogorčenje nego smijeh. Upućivala je jasnu poruku i želju da se postojeće stanje izmijeni, da se pojedinci i cjelokupno društvo vrati idealu, svoj život utemelji na moralnim načelima da bi se postigla sreća i blagostanje u budućnosti. Svoju ulogu, odnosno Zvekanovu, Starčević je vidio upravo u tome da kroz mane, poroke i pojave svoga vremena pokaže ljudima kako treba živjeti, kojim vrijednostima trebaju težiti. Ako se ostvari moralni preporod i unutrašnji sklad hrvatskog naroda "procvasti će otačbina", isticao je Starčević, "jer vam kažem, Hrvat može,

Kada umu sduži volju."¹⁶⁸

Zlo koje je prijetilo hrvatskom narodu bilo je prema Starčeviću uzrokovano neznanjem, pa je stoga držao svojim dužnošću ukazati na istinu, i to prvenstveno kritikom i razobličavanjem onih koji su, prema njegovu uvjerenju, Hrvate vodili u propast.

Al udari munja iz oblaka,
I uguši krdo i pastira,
I uništi taj živalj prokletstva.
A bog uze djecu domovine
Pod okrilje blagoslova svoga,
Ter ojača svemogućom snagom,
Borioce prava i slobode
Zatočnike sreće i kreposti.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Spectabilis poglavitomu - Zvekan, 15. veljače 1867./4.; Grabancijaš djak i Zvekan - Zvekan, 15. travnja 1867./7.; Nagradjena izradba 9. broja - Zvekan, 1. lipnja 1867./10.

¹⁶⁶ Zemljopisno predavanje Grabancijaša djaka o blagoslovljenom dielu trojedne kraljevine - Zvekan, 15. veljače 1867./3.

¹⁶⁷ Razgovori u Krajini - Zvekan, 1. rujna 1867./16.

¹⁶⁸ Berba - Zvekan, 1. listopada 1867./18.

¹⁶⁹ Sanjaria - Zvekan, 15. kolovoza 1867./15.

Premda je u Zvekanu pisao o "rukoveti steklišah, ludjakah, koje možeš na prste sbrojiti", Starčević se već 1867. mogao uvjeriti da njegove poruke nailaze na odaziv. Prvo priznanje Starčeviću stiglo je od akademske mladeži. Pravaška mladež željela je javno iskazati počast Starčeviću suprotstavljajući se tako slavljenju Strossmayera i Jelačića. Pripremljenu bakljadu ban Šokčević je zabranio.¹⁷⁰ "Pravnici akademije zagrebačke", njih tridesetsedmorica, uputili su "adresu - pouzdanicu" Starčeviću, oslovljavajući ga sa "Hrvatskoga prava zatočnoče!". Na adresu koju mu je uručilo izaslanstvo, koje je predvodio pravnik Joso Franić, Starčević je nazočnima zahvalio govorom u kojem je istaknuo da postupak mladeži shvaća kao odobravanje za svoje "političko ponašanje", ali i kao "čvrst zalog" podrške "za obranu prava Hrvatske". Starčević je naglasio da hrvatski narod ima svoju domovinu i svoja prava. Svoj stav sažeto je izrazio riječima: "Dok se ovim pravom ne povrati cela snaga, i ujedno dok nam se domovina neupodpuni, jednom rečju: dok se podpun naš ustav na celu našu domovinu neprotegne, dotle u današnjih obstojnostih za nas nema zakonita, nema ni pametna koraka". Starčević nije propustio istaknuti da u Hrvatskoj ima ljudi koji žele hrvatski narod izbrisati "izmedju narodah", osramotiti ga i "posvetit današnje stanje". Jer što to drugo može značiti, pitao se Starčević, kad se trubi "da narod hrvatski, narod, koj je kroz stotine godina bio mogućan, slobodan, slavan i srećan; - narod koj je zdruge toliko učinio, narod ovoga zemljišnoga položaja (...); - narod, u kojem se je, što je drugde preredko, junačtvo s umom venčao; trubiti da taj narod hrvatski može ravno braniti i deržati ovoga i onoga, nu da sama sebe nemože uzderžati, nego se mora podlagati slabijemu od sebe". Starčević je bio uvjeren da taj "pakleni posao" neće uspjeti. Budućnost hrvatskog naroda stoji "u rukah Hrvatah i providnosti; a iz tih rukuh nemože nego samo dobro izići", zaključio je Starčević.¹⁷¹

Hrvatsku je Bog blagoslovio svakakvim obiljem, ali kao što u svakoj pšenici ima kukolja, tako se i "medju zdrave hrvatske glave" uvukla i prevrtljivost "rabulistah".¹⁷² U posljednjem dvobroju Zvekana, rezimirajući proteklu godinu, Starčević je ipak bio zadovoljan, jer je uspio u svojoj namjeri: "Ja sam dieco baš u onih nepovoljnih okolnostih, kad su u našoj domovini nekjoi ljudi, svojim terorizmom i lukavom vještini znali onamo dotjerati, da im je tim načinom pribavljena slava, ponos i povjerenje što sjajnije cvalo, ja sam velim Vam onaj, koj je gvozdenom svojom šakom razbio pokrov onoga paklenoga kotla, u kom se kuhahu za našu domovinu upravo djavoljske osnove; a lj u d e ove, prikazao sam Vam u njihovoj pravoj istinskoj slici".¹⁷³

Zvekan ipak nije naišao na očekivani prijam kod čitalaca. Točan broj pretplatnika nije poznat, ali može se pretpostaviti da su listu osim suradnika uskoro počeli nedostajati "predbrojnici". Već od sredine ožujka 1867. pretplatnici počinju otkazivati primanje Zvekana. Zasad je poznato deset pretplatnika koji su zatražili da im se list prestane slati.¹⁷⁴ Osim deset pojedinaca, od kojih su sedmorica bili župnici i kapelani, pretplatu su otkazali i Ravnateljstvo narodne čitaonice karlovačke, Društvo narodne čita-

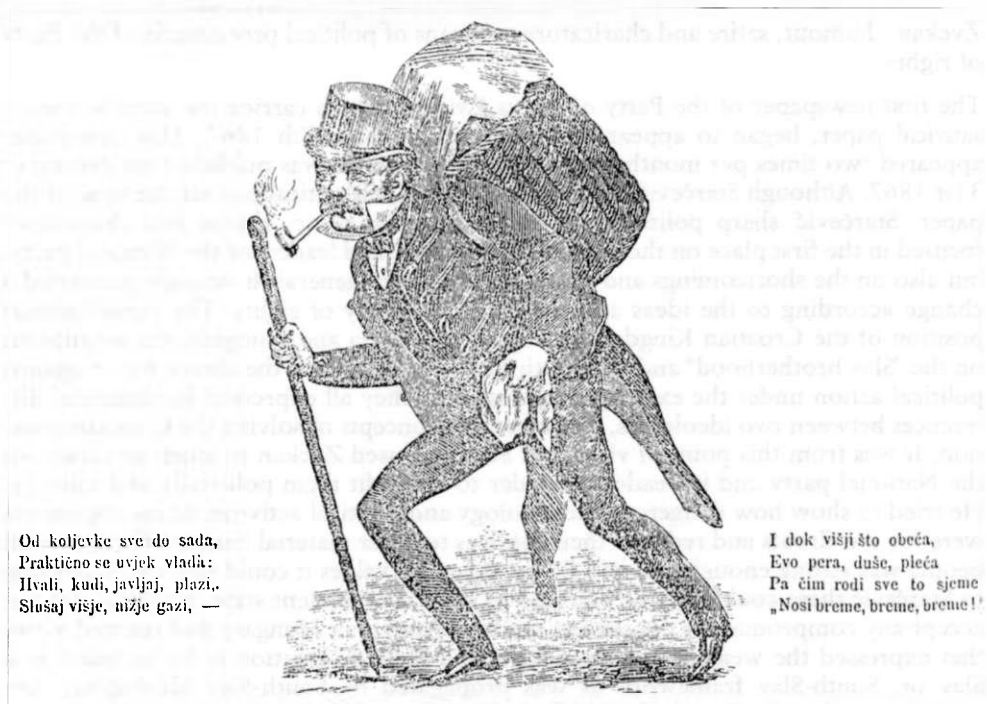
¹⁷⁰ M. Gross, Povijest, n. dj., str. 128.

¹⁷¹ Odgovor na pozdrav akademijske mladeži u Zagrebu dne. 28. ožujka 1867., Djela, I., 1893., n. dj., str. 438.- 442.

¹⁷² Rabuliste - Zvekan, 31. prosinca 1867./ 23./24.

¹⁷³ Besjeda. Starca Zvekana svojim predbrojnikom na badnjak. - Zvekan, 31. prosinca 1867./23./24.

¹⁷⁴ A. Szabo, Središnje institucije I, n.dj., str.109.

Zvekan, 31. siječnja 1867./2.

onice iz Koprivnice, Red. ml. bosanska iz Đakova, Redovnička mladež peštanskog sjemeništa i Narodna kavana Ivana Haffnera u Varaždinu.¹⁷⁵ Da je glavni razlog tome bila Starčevićeva oštrina i bezobzirni napadi na narodnjake potvrđuju pisma kojima se preplate otkazuju, a koja Zvekan objavljuje bez komentara. Kao primjer navesti ću pismo upućeno “Slavnomu uredništvu (Zvekana)” od spomenutog Društva narodne čitaonice: “Jedva smo 5. broj Zvekana dobili, pak nam je jur radi svojih preuzetnih proti dobročiniteljnom naroda načrčkanih prostačkih porugah na toliko dosadio, da smo prisiljeni zabraniti si, u buduće nam taj Vaš paškvil slati. Za poslane novce kupite uže, pak radje odvedite Vaše pristaše preko Drave, da samo ovdje s listom niste.”¹⁷⁶ Osim navedenog, neuspjehu Zvekana svakako je pridonio i Starčevićev težak stil pisanja i arhaičnost jezika. Posljednji, 23. i 24. dvobroj Zvekana od 31. prosinca 1867. ne odaye nezadovoljstvo stanjem lista i postignutim rezultatima. Premda je Starčević, kao i više puta prije toga, pozivao predbrojnike da se sjete svojih neispunjenih obveza jer “nas ovo poduzeće stajaše za naše i onako slabahne financijalne sile velikih žrtavah”, obavještavajući istovremeno zainteresirane da uredništvo raspolaže s još nekoliko svezaka uvezanog cjelogodišnjeg izdanja Zvekana, članak Besjeda. Starca Zvekana svojim predbrojnikom na badnjak odiše optimizmom i zadovoljstvom, jer “izpade posao preko svake nade”. No Zvekan je ipak prestao izlaziti. Prvo pravaško glasilo nije postiglo očekivane rezultate i toga je zacijelo bio svjestan i sam Starčević.

¹⁷⁵ Zvekan, 1. travnja 1867./6.; 15. travnja 1867./7.; 1. svibnja 1867./8.

¹⁷⁶ Zvekan, 1. travnja 1867./6.

